

neki, és még így sem, a Kudrun-eposzt a Nibelungok vesztéről szóló hatalmas ének fölé helyezni; csak így juthatott arra az ítéletre, hogy a német középkor legnagyobb három költője: a Kudrun szerzője, Wolfram von Eschenbach és Walther von der Vogelweide. De túlzásaiban is sok az igaz: a Kudrun-eposz szerkesztés, jellemzés és epikai stíl által kitűnő munka, melynek költői értéke a behatóbb tárgyalást megérdemli.

A VOTJÁK NÉP MULTJA ÉS JELENE.

BARNA FERDINÁND

I. TAGTÓL.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1885.

A votják nép jelene és multja.

(Főolvasatott a M. T. Akadémia 1885. márczius 2-án tartott ülésében.)

A világ egy létra, melyen egyik ember föl, a másik pedig leszáll, mondja egy francia közmondás. Egyaránt igaz ez egyesekre úgy, mint egész nemzetekre nézve. A közöttünk élő cigányok az emberiség legelső tanítómestereinek, az indiaiaknak, kétségtelen rokonai, a mint ez iránt nyelvök, bármennyire el van is torzúlva, a szanszkrit, és az újabb indiai nyelvekhez képest, a tisztán megőrzött számnevek s részben magának a különben nagyon vegyes szókinésnek is tanúság-tétele szerint teljes bizonyítékot szolgáltat. Ki gondolná azt, hogy az a szegény kopt nép egyenes utóda az egykor oly nagy műveltségű és hatalmú egyiptomi nemzetnek, — pedig ez kétséget nem tűrő bizony dolog. Épen így a Szahara pusztán barangoló beduinok — a régi nagyhatalmú sémi népek. syrok, chaldeaiak, babyloniak, phoenicziek utódai, — s nem lehetetlen, hogy ugyanazon beduin, a ki a Mésa király emlékkövéből pacsolatot venni szándékozó angol elől, nehogy valamely az ő hite szerint rájuk veszélyt hozó babonát kövessen el a kövön, azt nagy erő és fáradtság ráfordításával darabokra törte, — nem lehetetlen, hogy egyenes fiutóda lehetett ugyanazon Mésa királynak. Így vagyunk mi a votjákokkal, egy velünk rokon, ma már bámulatos szaporasága daczára is kihaló félben levő ugor néppel, melyet én ezúttal két előttem lévő kútforrás után az orosz Bechterew, és német Buch könyve után ismertetek. Az elsőnek czíme: *Вотяки ихъ история и современное состояніе.* (A votjákok s jelenlegi helyzetök,) mely a *Вѣстникъ Европы* folyóirat 1881-iki évfolyama IV. és V. kötetében jelent meg, a másodiknak pedig, *Die*

Votjaken, Eine ethnologische Studie von Mat. Buch. Különlenyomat az «Acta soc. Scient. Fenn. Tom. XII.»-ből.

Béchterew mindjárt műve elején így ír rólok:

Európai Oroszország vendégszeretetlen éjszaki része még maig is néhány ága által van benépesítve az egykor roppant nagy finn népesaládnak, mely a legtöbb finnolog (Kastrén, Keppen s mások) véleménye szerint középtagot képez a szlávság és mongolság között. Volt idő, midőn e népek sokkal délebbre laktak, mint ma, közép Oroszország határait képezvén, de újabb jövevények, u. m. legelőször a görögök, majd azután szlávok, mongolok és török-tatár népek által minduntalan szorongattatva, kénytelenek voltak lépésről lépésre éjszakra vonulni, a hol maga a természet: megközelíthetetlen mocsaras erdők, sivár tundrák (mohával benőtt mocsaras helyek) és az éghajlat mostohasága, természetes oltalmat szolgáltatott nekik más erősebb népfajok ellen. Csakis a messze távol éjszakon a helyiség és égalj szolgáltatta természetes oltalmi feltételek mellett volt képes a finn népfaj fenntartani a maga jellemét és fajbéli önállóságát. A finn faj más ágainak — vesszeknek, mormáknak és mordváknak, mint a kik közelebb laktak vala a szlávság új középpontjához, kikerülhetetlenül összeütközésbe kellett jutni a szomszédaikkal s gyöngébb elemnek bizonyulván, természetesen vagy ki kellett halniok, vagy lassanként beolvadniok a szlávságba. S valóban így történt. A fentemlített három nép: a vessz, merja, és muroma egészen elenyészett, egykori létezésöknek nyomait is alig hagyván; a mordvaság pedig gyorsan halad elibe a végkiveszésnek. El lehet gondolni, hogy az orosz elemnek távolabb éjszakra terjeszkedésével a többi finn népfajok is ugyan e sorsnak néznek elébe.

Ősrégi történelem előtti időkben bel- avagy kül-okoknál fogva-e a Közép-Ázsiát lakott népek költözködésnek indultak; ennek utánna a szajáni és altáji hegyek lejtőin, az Alata csúcsain és az Irtis, Ob és Jeniszei völgy medenczéi kezdetén megjelenik a roppant csüd néptörzs, mely jelenleg az összes finn népek ősatyjának tartatik. Századok multak el — és az altáji és szajáni hegységek ma már nem emlékeznek a csüdoakra. Csakis a mostani emberiség kezei fedezik föl Szibéria sűrű és rengeteg erdeiben, a Jeniszeitől az Ural hegység keleti lejtőjéig terjedő területen és az Altáji hegység területén világos nyomait a roppant nagy népfajnak. Ezen

az egész területen, szétszórva találtnak az úgynevezett csüd bányák és sírhelyek is, melyek ott történelmi bizonyítékául maradtak meg nem csak a csüdok egykori ott lakoztának, hanem egyzersmind a műveltség ama magas fokának is, melyet elért volt ama nép, mely e vidékeket lakja vala. Nyilván e vidékek nemes érezekben való dúsgazdagsága szolgáltatja vala az itt fizött nagy kiterjedésű bányaművelés kifejlődésének áldásos előfeltételeit, mely ipar Herodot és Strabó szavai szerint hosszú időn át egyikét kepezi vala a legfontosabb tárgyknak az e vidéki nép és a fekete tengeri görög telepek között fizött kereskedésnek. De a csüdoznak e vidékekről — valószínűleg tatár népek által kiszorítottása után a bányaművelés itt egészen megszűnt, mivel az utóbbiak egyáltalán nem valának bányászok és csak II. Vaszilyevics Iván idejében 1573. évben újították meg itt az oroszok az arany és ezüst kiaknázását s földolgozását. Megjegyzendő, hogy a többé kevésbé gazdag bányák, melyek újabb időben műveltetni kezdettek, eredetileg csüdok által műveltetnek vala; az oroszok a bányák fölfedezésében úgy szólván az előbbieknél nyomdokain indultak el. Így fedeztetének föl e vidék gazdagabb bányái: a zürjanovi és zmejogori is. Távolabbra az Ural egész nyugoti oldalán pedig számos csüd rézbányák találtnak. A leggazdagabb bányák u. m. tatyári, vaszilyevi, esalturtuki stb. kezdetei szintén a csüdozhoz viendők föl; az utóbbiak jól ismerték a rézolvasztást is, mi az egész Uralon található olvasztó kemenczék maradványaiból bizonyosodik meg (Eichwald). Továbbá egész az Uraltól az Atájiig elterülő területen s különösen az utóbbinak lejtőjén még maig találkozunk a csüd sírhelyekkel, melyeken a kurgánok emelkednek, durván faragott kőbálványok arczczal kelet felé fordítva, melyeket a nép *kőasszonyok*-nak (каменія бабця) nevez.

Hasonló faragott kőalakok egész deloroszországban találtnak, melyek azonban Eichwald nézete szerint sokkal későbbi időkben állítottak. Valamint magok a kurgánok úgy az itt kiásott ezüst- és arany tárgyak, továbbá az edényeken, vázákon és a csüdok utódai által maig is viselt amuletteken látható dombor műképletek; végezettül magok a temetkezésekből kiásott csontvázak, — mindezek kétségtelen csüd eredetűek. Archeologiai kutatásokból az világlik ki, hogy itt nevezetesen az altáji és szajáni hegyektől kezdve egész az Ural hegységig a legelső megtelepedett lakosság a finn népfajból,

csúdokból telt, és már ősrégi időkben magas fokát érte el a műveltségi fejlődésnek.

Eme tájakról kellett különféle csúd fajoknak valószínűleg a szomszéd török-tatár népektől nyomatva nyugatra a mai európai Oroszország határai felé vonulni. Magáról a költözködés tényéről valamint annak okairól egyenes értesítések nem léteznek. Igaz, hogy egy csúd írott monda azt mondja, hogy egy fehér orosz nép, névszerint az uzun, melyet a néprajzírók a finnekkel egyeztetnek, kezdetben az Ob és Jeniszei forrásaitól egész a Bajkál tóig lakott, később azonban a maga lakhelyeiről a kirgiz pusztákra szorított. Megtelepedvén itt, Balkás tó körül az uzun nép a maga fejlődései alatt ismét megerősödött. A IV. században Kr. sz. u. valószínűleg belzavarok következtében egy része az uzun népnek kénytelen volt az Irtishez átköltözni, a másik rész pedig a Szirdanjo folyónál maradt. Vannak azonkívül még más, többé kevésbé regeyszerű mondák is e népek költözködéseiről. Akármint legyen is azonban a dolog, lehetetlen csak elgondolni is azt, hogy ezen a vidék jeles bősége természeti gazdagsága által megizmosodott s magas műveltségi fokra eljutott nagyszámú finn népek költözködése önként történhetett volna meg. Legvalószínűbb az, hogy csakis hosszantartó üldözés és sikertelen küzdelem után nyugodtak meg e népek, s egyeztek bele a magok dúsgazdag vidékeinek a mostani közép- és éjszaki Oroszország vad és lakatlan vidékeivel való elcserelésébe. Az a nézet uralkodik, hogy legelőször is a livek mozdultak ki, követték őket az észtek a keleti balti tenger partjait lépve meg. Tovább vonultak a vótok, kik a Káma és Viatka folyamok partjaihoz jutottak azon időben midőn az észtek már a balti tenger partjait érték el. A vótok után kimozdultak a többi maradék finn népek is, «az utóbbiak szorongatván az elsőket», vesszeket marjákat, márokat, muromákat stb.

E nagy népköltözködés emlékeiül tekinthetők e vidékeken a számos helységnevek, — melyek mind az egykor ott tanyázott csúd népektől eredőknek tekinthetők.

Azon helységek, melyekben a lakosság megtartotta a csúd elnevezéseket, — mint könnyen észrevehetni, két fő irányban terjednek, u. m. az egyik éjszaknyugati, a hová tartoznak az orenburgi, permí, viatkai, kazáni, vologodi, kosztromi, nizsegorodi, jaroslavi, vladimiri, moszkvai, tveri és novgorodi kormányzóságok,

a másik irány a délnyugati, a hová a többi nyolcz kormányzóság u. m. a penzai, orlovi, tambovi, kievi, poltavai, mogilevi, volüni, és podoli tartoznak. Az első irányban, mint elgondolhatni, a livek, észtek, votjákok, cseremiszek, vesszek, muromák és más finn fajok haladtak, északi Oroszországban telepedvén meg; a másodikban valószínűleg — a magyarok, alánok, gótok és mordvák. Ilyképen a finnek az altaji hegységek lejtőiről kimozdulván előbb közép és déli Oroszországban tanyáztak, s itt valószínűleg mindaddig maradtak vala, míg a szlávok észak felé tartva tovább nem nyomták őket északra. De ha illetéknép helyt adhatni ama föltevés valószínűségének, hogy a finnség mindenekelőtt közép- és déli Oroszországot lepte el, az a kérdés merül föl: hol vannak, léteznek-e, hogy úgymondjuk, positiv bizonyítékai a csúdok Oroszország déli részében lakoztának a felmutatott helyneveken kívül? vagyis lehet-e a csúdok itt lakoztának bizonyítékait találni egyszersmind az archeologiai kutatásokban is? E kérdésre Eichwaldnak a régi Déloroszország földrajzát tárgyazó nagy fontosságú bűvárlatai felelnek meg; ő azt mondja, hogy a *csúd* és *skytha* neveket (Scythae, Thuidi) lakhelyeik és nevök tekintetében egy azon népnek kell tartani. És így mindazon számnélküli régészeti tárgyak, melyek Déloroszországban ásatnak ki, u. m. sírok, kurgánok, kőasszonyok az edényekkel együtt, melyek föllállításá a scytháknak tulajdoittatik, ugyan egy nagy néptörzs, a csúd néptörzs emlékeinek tarthatók.

A vótok vagy votjákok, mint e néptörzs ágai egyike, mint fentebb látók, a többi finn népekkel együtt ugyanazon altaji melletti vidékről mozdult ki, mi közben a vótok egy része, hazájából valószínűleg a livek nyomában járván a mostani szentpétervári és novgorodi kormányzóságok felé vette az útja irányát, a hol a Jamburgi kerületben (Вотская пятна = vót ötöd) még ma is találhatik jelentéktelen részök; a másik része pedig, mely mint gondolható, sokkal később kelt útra, a Kaspi tengermelléki pusztákra vetődött, s itt fleg a Kúma folyó mellékén telepedett meg, a honnan csak később kellett neki éjszakabra költözködni a mostani kazáni és viatkai kormányzóságok széleire. Még a múlt században 1735-ben Miller Sziberiában utazván, nyomára akadt a Kraszno-ufimi kormányzóságban az *ari* vagyis votják népnek, a kiktől Strahlenberg is emlékezik. Miller már csak egyetlen elaggott embert talált, a ki túlélte az egész fajtát. Ez utóbbi még a maga *ari* nyelvén

beszélte s közölte egyebek közt azt is, hogy őket a tatárok hívták *arik*-nak, a mi tatáruul méhet jelent, s nyilván a nép foglalkozására való érzélményt foglalt magában, s hogy őseik valamikor a Jeniszei folyamtól és a Káma torkolatától nyugotra a folyó vizesésénél laktak, mely ma a jeniszei és kraszno ufimi kerületek választóvonalát képezi. Ez aggastyán elbeszélése után írta le Miller az e nép kiűzetését tárgyazó mondát, mely szerint a kígyók miatt voltak kénytelenek azt odahagyni, a mi alatt természetesen az ellenségeket kell érteni. A népies monda e sajátságos alakját Eichwald nézete szerint valószínűleg onnan kapta, mivel a dúsgazdag altajii vidékeken a kígyók még mai nap is állandó csapást képeznek az ottani lakosságra nézve. Így például aknák ásásánál sokszor azzal kezdik a munkát, hogy csupán a kígyók kiirtására munkásokat fogadnak föl (innen van a Zweinogori-kígyóhegyi bányának is a neve.) Az ari-votjákoknak is valószínűleg szintúgy mint valamennyi csüd népeknek is a szomszéd mongol tatár népek betörése következtében kellett odahagyni e vidéki lakhelyeiket s úgy vonulni aztán tovább nyugotra. Magok a votjákok Ud-oknak vagy ud-murt-oknak (viz-melléki ember) hívják magokat. Azon vidékeken, hol egykor votjákok laktak, egész serege van a folyók tavak- és helyeknek, melyek még ma is *Ud* nevet viselnek. Strabo idejében ezek az *Udok*, (Utii) immár főleg a Káma vize mentén laktak, a honnan az ókorban e folyó Ud-don nevet is viselt. (Eichwald) A mi pedig az *Udok* éjszak felé vett elköltözésük irányát illeti; nagy valószínűség szól a mellett, hogy az a Volga, Káma és Viatka folyamokon, mint legtermészetes út történt, ugyanezen út mellett szólnak annak világos nyoma: az e folyók mentén található votják telepek maradványai. Kétségtelen ugyanis, hogy midőn egy nép útra fölkerekedik, hogy magának a megélhetésre egy új jobb hazát keressen, találkoznak annak tagjai között olyanok is, a kik egy vagy más gondolat, például a vidék termékenysége által megkapatva, elmaradoznak a nagy tömegtől, és valahol az úton választanak magoknak helyet a megtelepedésre, a mint történhetett ez a votjakkal is. Így találkoztunk votjakkal a Szamara kormányzóságbeli bugulmai kerületben mintegy 1500 léleknyi számban, az ufimi kerületben jelentéktelen számban, a kazáni és mamadüskoi kerületben 10,000 lélekkel. A votjákok főtömege azonban a Viatka és mellék folyói felső folyásánál a mostani viatkai kormányzóság szélein telepedett

meg, a honnan csak jóval későbbben szorították ki a cseremiszek és novgorodi szlávok által távolabbra kelet felé sőt a permi kormányzóság határszéléig. (Osszai kerület.)

A mint a votjákok a viatkai tájakon megtelepedtek, a cseremiszekkel jöttek összeütközésbe.

Ezen vad szomszédai által szorongatva, a votják nép kénytelen volt mind távolabb-távolabb vonulni éjszak-nyugotra, ottan keresvén magának menedéket eldugott mocsaras helyeken. Itt már a votjakság örökre elvesztette azon fontos szerepet, melyet egykor vitt más nemzetek között. Kereskedelmi összeköttetések egészen megszűntek, ők magok pedig ez időtől fogva szánalomraméltó vad-ságba merültek. Lakásul kezdtek kevésbe kerülő, rudakból összetákoltt szállásokkal (*majam*) beérni. Voltak bennök padok és fekvő priessek, de ablakuk nem volt; a padlatot a pusztai föld helyettesíti vala, mennyezetül rudakból tákoltt fedél szolgált, fölül az eső ellen deszka lapokkal, falevéllal és fagalyakkal fedve be. Középen a tűzhely volt fölállítva, melyen főtt az étel, ugyanitt végezték az isteneknek tett áldozatokat is. E kunyhók alakja még maig is fennmaradt a votjakoznál a nyári pajtákban, melyekről alább lesz szó. Ilyen kunyhója, votjaku (kválé) minden votjakoznak van, s nyári tartózkodási helyül szolgál neki. A viatkai tájakra költözködésük idejében valószínűleg barang életet vittek. Sőt azt lehet mondani, hogy még most sem tudtak egészen hozzászokni a megtelepedett életmódhoz. Ha a votjakoznak bármi okból nem tetszik a hely, a hol laknak, legott kieszelik magok közt az egész falu máshová átköltözésének a tervét. Voltak oly esetek, midőn a votjákok odahagyták a lakhelyeiket másoknak, magok pedig fölkerekedtek megtelepedésre alkalmas új hely keresése végett. Ma napság is nem ritkán történik, hogy midőn kivált országútak mellett fekvő falvakba orosz települők kezdenek letelepedni, a votjákok odahagyják a magok kunyhóit az oroszoknak, magok pedig elköltözködnek a rengeteg erdőbe, fölosztják magok között s elégedelnek a magok módja szerint, ekkép kerülven ki az oroszokkal való közlekedést. Ennek következtében a votjakoznál az új helységek száma hirtelen szaporodik. Ugyane körülmény következtében a vot falvak soha sem tűnnek föl oly roppant telepeket mint a tatár falvak annak ellenére, hogy a votok csak úgy mint a tatárok egymás között igen jól

megférnek és rokonsági osztály sem létezik közöttök, a mi szükségkép meghasonlításra vezetné a lakosságot egymás között.

A viatkai kormányzóságban a Káma, Viatka, Csepeez folyamok és ezek számos mellékfolyói partjain régi épületmaradványok találhatóak, melyek alakjukra nézve erősségeknek látszanak, voltak és a népnél «ördög várak» nevet viselnek. Ily építmény a viatkai statisztikai bizottság által gyűjtött adatok szerint a viatkai kormányzóság határain számra mindössze 50 található. Az «ördög várak» csaknem kivétel nélkül mindig a folyam magasabb partján vannak, a mi azoknak külön erődített pontok vagy őrállomások jellegét kölcsönöz. Ezeknek az ördög-váraknak alakja és nagysága különböző, legnagyobb részét két avagy három oldalról természetes akadályok, például mély árkok, vagy a folyamba nyúló meredek lejtők által vannak védve, a többi oldalakon pedig mesterséges földgátak vagyis töltések húzódnak el alattok. Még eddig nincs biztosan eldöntve, ki után maradtak e várak. Lehet, hogy egy része a cseremiszekhez tartozott, mint a kik igen korán fejedemi kormányzással és többé-kevésbé megerősödött léttel bírtak, — a másik rész pedig úgy lehet a későbbi novgorodi megszállók erődítései lehetnek. Mindenesetre nincs semmi ok ezen építményeket a votjákoknak tulajdonítani, a kiknél azon időkben nem szilárdulhatott meg erős társadalmi rend. Az egész nép számos nemzetségekre oszlik vala, a kiket a nemzeti főnök, a legöregebb a nemzetségben kormányzott — ez utóbbinak volt jogában a döntő szavazat családi ügyekben és a házi áldozás joga. A votjákoknak az egész népet avagy csak annak többé-kevésbé jelentékeny részét kormányzó általános főnökeik soha sem valának; hanem az egész népet érdeklő ügyekben rendszeren csakis a nemzeti főnökök (vezérek) gyűltek össze tanácskozássra, s határozataik kötelezők voltak az összes nemzetségekre, a kiknek képviselőik résztvettek a tanácskozásban. A votják falvak mind e napig megőrizték a tulajdonneveken kívül az egész környékre tartozó általános nevet, mely azon nemzetségnevet képezi, melytől az egész környék családjai származnak. (Zun sudzi, Budzimul-sudzi, Nersü-sudzi-stb). A votjákok általános gyűlésein mindenkor, (valamint még ma is) a legfőbb szerepek egyikét a táltosok vagyis kostánok vitték. Megingathatatlan általános tekintélyt élveztek, s gyakran gyakorolnak befolyást a votjákok családi ügyeiben is. Még maig is ők a

nép közvéleményének irányadói és a vót ember, élete minden nehezebb ügyeiben meghívja magához a kostánt tanácsadás végett. Nagy valószínűséggel lehet azt is állítani, hogy egykor közös nősítés volt köztök divatban, melyből fejlődött aztán köztök utóbb a kumička (szeszese ital) segítségével az idegen nemzetség-avagy községből rablással eszközölt házasság.

Némely malmüzi és jelabugai kerületbeli pogány votjákoknál fenmaradt még azon szokás, hogy kedvesebb vendégeiknek átengedik a feleségeiket. A hirneves anthropolog Lubbock ugyane szokást több vad népeknél föltalálván, megjegyzi, hogy «e szokással nyilván a község minden tagjára, ideértve a látogató vendéget is, mint annak ideiglenes tagjára kiterjedő jog van kifejezve» s azért e szokást a közös házassági szövetség maradványának tekinti. Némely félreeső vidékeken lakó votjákoknál még mind e napig fennáll a lakodalmasdi gyerekjátéka a fiúknak a lányokkal, mely szokás szintén föllelhető némely vad népeknél. Csakhogy a votjákoknál a játék nem mindig gyermekség, s abból áll, hogy néhány fiú és leányzó összegyűl és páronként fölosztják egymást. Minden legény azt választja, a ki neki jobban tetszik, a mi közben a dolog nem mindig folyik le simán, czivodás, sőt verekedés nélkül. Kiki megválasztván a maga párját, a legények a lányokkal szerte mennek s rendszeren sötét buvóhelyekre húzódnak. Ezután a nős párok ismét előkerülnek és folytatják a játékot. Ez a különös játék a glazovi kerületben a permii votjákoknál, s ezenkívül állítólag az osszai kerületben divik még; más vidékeken tudunkra sehol sem maradt fenn. De másrésről a votják lányok valami szigorú erkölcsiséggel sehol sem tűnnek ki, minden 13—14 éves leány szabadon társalog a legényekkel teljességgel nem vonván magára ez által szülei szemrehányását vagy feddését. Manapság igen el van terjedve azon szokás, hogy nőt rablás által szereznek magoknak más faluból avagy legalább nemzetségből, (minden nemzetségnek megvan a votjákoknál a maga külön családi jegye (votjákul: pudompus). Hogy azonban a votjákok most leirt szokása épen nem föltételeztetik a végső erkölestelenség által, azt azon tényből lehet látni, hogy ugyanazon lányokkorokban oly szabad életű nők férjhez menve hitestársi kötelezségeiknek legszigorúbb teljesítőivé lesznek.

A votjákoknak a viatkai vidékre költöztétől óta a votjákok

előbbi magas műveltségi fejlettségű életmódját a mostanival összehasonlítva, erős hanyatlást észlelhetni, ez időtől fogva a votjákok elvesztik egyszersmind a magok fajbéli függetlenségüket is, előbb, mint láttuk a cseremiszeknek vettetés alá, majd utóbb a XII. században e mindkét nép meghódítatván a novgorodiak által.

A hódító novgorodiaknak az ottani benuszult lakossághoz u. m. cseremiszek- és votjákokhoz való viszonya hosszú időn át ellenséges volt, a mi nagyon előmozdithatta e népek végső elidegenését az oroszoktól.

A viatkai tartománynak III. Iván által a moszkvai uralom alá vettetésé óta ez az elidegenedés nem szűnt meg, mint ezt a III. Iván egy okleveléből láthatni, melyet utóbb Alexievics Iván és Péter is külön oklevéllel megerősítettek Szabakin vajda számára. Ezen 1686. évben kelt oklevél szerint a verhoesepeczi és kári votjákok külön testületet képeznek, saját törvényhozás- és közigazgatással, meghatározott mennyiségű adóösszeget fizetnek (наобной оброк) nem osztznak egészen az oroszok tartozásaiban stb. és a kári tatár fejedelemmel vettetés alája. Ezen a tatárságnak lett alávetetésüket, mint tudva van, a votjákok különös kegynek tekintették a moszkvai uralkodók részéről, oly tény, mely épen nem szól a viatkai tartomány jó kormányzása mellett. Később Nagy Péter azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a votjákokat az oroszokkal egyesíti, ugyanegy közös kormány alatt egyesítvén őket az oroszokkal s megsemmisítvén az előbbi könnyebbitő oklevelüket, de a közigazgatás butasága e terv kivitelét nagyon megnehezítette.

A keresztyén vallás elterjedése természetesen leghamarább hozhatta volna közel a votjákokat az oroszokhoz, de ez csaknem a jelenkorig fenmaradt. A térítés csakis 1739. évben kezdetet meg teljes komolysággal, s szabályos ígéhirdetéssel, mit 1740-ben az Anna Joanovna ukáza, mely az új keresztyének számára még előbb már tett kecségtető könnyítéseket ezeket újból megerősítette. Ez ukáz a megkeresztelkedő votjákoknak 3 évre elengedte a személyes fejadót, s más szolgáltatásokat sem szedni tőlök, hanem annál inkább a nem-keresztyénektől szedve, pótolni ki a hiányt, továbbá az új keresztyének az ujonezozás és kinestári helyeken való szolgálattételtől is föl voltak mentve. Ugyanazon ukázzal meghagyatott a papoknak, hogy a keresztyén votjaktól

az esketésért ne fogadjanak el semmit, kereszteléskor pedig adjanak a votjákoknak állásához képest, réz avagy ezüst keresztet s ezen felül ruhával is lássák el. Ezen ukáz következtében a keresztelkedni kívánók számosan jelentkezének, mivelhogy a megkeresztelkedettek szabadok voltak az ujonezozástól, amitől mindenek fölött féltek, és minden áron szabadulni vágytak tőle. Mindjárt első ízben százanként jelentkezének, úgy hogy 1741-ben a keresztelkedettek száma 636-ra rugott, ugyanazon év június 14-dikén kezdtek hozzá az első szentegyház építéséhez a keresztyén benuszultok számára. Ez idő óta a votjákok térítésének ügye szilárdabban alapszik és azóta napjainkig elég gyorsan halad előre. Jelenleg már a votjákok főtömege keresztyén; pogányságban él még a viatkai kormányzóságbeli malmüzi, jelabugai és szarapulai kerületben 7072 lélek és 3224 a kazáni és mamaduzsi kerületben. És így az európai oroszországi pogány votjákok számát jelenleg még nem kevesebb mint 10,000 lélekre tehetni. Ezek legjobban fentartották a régi szokásokat és erkölcsöket, valamint a legtávolabb korbéli hagyományokat, de azért a keresztyének sem vetkőzték le távolról sem egészen a magok pogány eszméit és képzetzeit.

A mai votják lakosság középpontjául a viatkai kormányzóság délnyugoti részét tekinthetni, a hol a votjákok csaknem zárt tömegként lakják a glazovi, szlobodi, jelabugai, szarapuli, malmüzi és urzsumi kerületek részeit. A viatkai kormányzóság területén lakozó votjákok száma 262,073 lelket tesz. Ezenkívül vannak még a kazáni kormányzóságbeli kazáni és mamaduzsi kerületben 9 ezer lélek körül, a permi kormányzósághoz tartozó osszai kerületben 2935 l. a samari kormányzóságbeli bugalmi kerületben 1357. l. és némi csekély számban élnek még az ufimi kormányzóságban is, összesen tehát 275,000 lélek. Legnagyobb részt elszigetelve élnek, nem közeledvén sem az oroszok-, sem a tatárokhoz; sőt legközelebbi rokonaik a cseremiszekkel sem élnek együtt. A szomszédjaiktól is félrevonulnak. Ha valami tanya községgé alakul át, melyben oroszok is vannak, a votjákok legott kezdenek lassanként kiköltözni félrébb eső helyekre. Nagy utak mellett szintén nem szeretnek lakni. Megtelepedési helyül szép, kényelmes helyeket szemelnek ki maguknak, folyó vagy patak és a maguk pogány kultuszánál mellőzhetetlen erdő mellett. Rendesen

nem nagy számú udvarhelyből álló falvaik az épületek szétszórtsága miatt nagy területet foglalnak el. Ez azért van, mert a votják szereti, ha keze ügyében van minden gazdasági épülete s azonkívül a legelő is a barmai táplálására. Valamely faluba behajtás közben számnélküli házi ebek fűszaggató ugatása lepi meg az utast, ezek után egész serege fut a piszkos gyerekeknek, a kik kandiságból legott kidugják veres fejceskéikeet a kapun. Ha kandiságuk föltűnik, hirtelen elszaladnak, hogy ismét lopva más helyen elégtésék ki az ujságvágyukat. De leginkább föltűnik a votják falvakban az irtózatosságot, az utcák rendetlensége és a konyhók építésének alaktalansága. Ezeket a szerint építik, a mint épen az első gerenda valahova esett. Nem ritkán történik, hogy a házikó szeglettel áll az utcára, másszor ismét, hogy egyik háznak a sarka a másiknak oldalfalához támaszkodik. Csak az újabb időben fordított a közigazgatás nagyobb gondot e körülményre, úgy hogy az új falvak többé-kevésbé ma már szabályosabban kezdenek épülni egyenes utcákkal; a régiek is ehhez simulnak lassanként. De még most is megtörténik félreesőbb falvakban, hogy valamely udvarra bezárva eltéved az utas, és a falubeli zsákutcák és udvarokon járva az egész falut bejárhatja. E rendetlenség oka a következőkben rejlik, új házat akarván építeni a votják, meghívja magához a szomszédságot, megvendégeli őket, és tanácskozik velök az építés módjáról. (Ezek tanácsa nélkül nem fog semmi fontosabb teendőhöz). De ezenkívül a votják táltos is meghívatik, a ki aztán jósmesterség utján jelöli ki az új épület helyét. A mint a táltos mondja, úgy kell a dolognak történni. Áthágni a tunó (táltos) rendeletet annyi mint megszentelteleníteni a vallás törvényét és ennek szabványai meg nem tartásával az illető nagy szerenésatlenséget és csapásokat várhatna magára. Azért a megtörtént táltosi kijelölés után a votják rendesen rajta van, hogy a községi előljáróságot vendégléssel és ajándékokkal részére hajtsa, s ne akadályozzák őt úgy építeni a házat, mint a tunó mondta. Némelykor a falvak úgy épülnek, hogy minden ház mellett kéznél van a legelő is. Ily módon a házak egyik a másiktól megmivelt rétek által vannak elválasztva, és a falu roppant területet foglal el. Az építkezés ez alakjának megvan a maga haszna. Először is az, hogy minden házi gazdának mindig kéznél van a maga legelője, második az, hogy a házak biztosak a tűz pusztítása ellen, harmadik, hogy így

az utcák tisztaságát is könnyebb fentartani, mivelhogy az épületek nem érintik egymást, távol állván egyik a másiktól.

Az udvar mindig tiszta, egész nyáron át zöld. Pinczék, szuszékok, istállók, ólak legnagyobb részt hiányzanak, vagy pedig az oroszoktól átvett újítások. A votják lakások szurtosak és sötétek. Ácsolt fát sem a lakásokban, sem más votják épületekben nem látni. Majd minden házikó füstház és földszintes, csakhogy magasabbak mint az oroszokéi; az ablakok alacsonyok, számuk nem több háromnál, s legnagyobb részt az udvarra szolgálnak.

Az ablakok illetően szerkezetének oka, azok olesóságában keresendő, mivelhogy az üveg ezeken a félreeső helyeken ritkaság. De az ily ablakokkal épült házak emelésére nagy befolyással lehetett a létezett adórendszer is, mely az ablakok és kémények száma szerint szedetett. Csakis a jobb módú votjákoknál épülnek a házak tornác által elválasztva s két részre osztva u. m. a nyárira vagyis fehérre és télire vagyis feketére. A tornácraól vagyis előházból a fekete részbe vezető ajtó mindig befelé nyílik, a mi az oroszoknál ellenkezőleg történik; mindjárt az ajtónál balra agyagkemenceze van, mely csak kenyersütésre használtatik, a miért is télen által nem fűlik mindennap. Minden egyéb ételét jobban szereti a votják tűz mellett készíteni. E célból a sütőkemenceze szájánál, mely, minthogy a kürtő a kemenceze belsejéből megy fölfelé, s a füst ott takarodik ki, kandallóféle tűzhelyet képez, állítják föl a horgas farúdon függő vasbográcsot, ilyen a vagyonosb votjákoknál néha három is van. Minthogy csupraik, fazekaik és egyáltalában agyagedényeik nincsenek, s a sült ételek sincsenek nálok szokásban; így hát minden ételleik bográcsban készülnek, úgy hogy az egyetlen bogrács helyettesíti nálok az egész konyhai felszerelést. Ugyanabban forralják a meleg vizet is. A nem-keresztyén votjákoknál egyik sarokban rendesen egy fakéregből készült kosár áll, abban tartják a kanalakat, késeket, tányérokat, melyeket asztalnál és áldozatoknál használnak. A ház falai körül padok nyúlnak el, melyeken piszkos pokróczok, vánkosok, dunyhák stb. szétszórva hevernek. Az értékesb női öltözékek és ruhák a padok ládáiban tartatnak. Díszszobák s más felszerelések mint az oroszoknál a votják lakásokban soha sincsenek; az egész házban egyetlen szék van a családfő számára. Az elülső szögletben áll az asztal, melyen a piszkos abroszba takart kenyér és a kvasz-os edény van. E nyo-

moruságos asztali ellátásból áll a votják egész vendégszeretete, valami egyebet például például tyukot vagy más házi apró marhát pénzért is nehéz kapni; a mihez szükség, még azon észrevételt is tennünk, hogy a votjákoknál szokás minden évben meghozni az áldozatot a házi barmokból, a magok istenöknek s hogy mindaddig, míg a család legöregebbje a szertartásnak minden állatfajra nézve eleget nem tesz, senkinek sem szabad a családtagok közül, egyet is leólni belőlök. A votják lakások soha sem takarítottak, se nem mosatnak, a minek következtében nálok a piszok, bűz és tisztátalanság minden képzeletet meghalad. Esős időben a házban a szurtoosság csak olyan akár az utcán. A bűz részint az általános tisztátalanságból, részint a szünet nélkül bográcsban fővő nyúl-
hústól, részint onnan ered, hogy a votjákok ugyancsak a házban aggatják föl a juhúst is, a mi kiállhatatlan büzt terjeszt maga körül, télen által pedig az összes házi barmaikat, u. m. teheneket, juhokat, kecskéket, ludakat, kacskákat, tyukokat stb. mind a házba hajtják éjszakára. Itt aztán a padlaton a barmokkal együtt hálnak sorban nem- és korkülönbség nélkül. Általában a votjákok tisztátalansága és undorító volta leírhatatlan. A késeket, kanalakat ugyanazon teknőben mosogatják, a melyben mosakodnak, és a melyből a barmokat itatják. Vízfordásra és a jószág itatására ugyanazon faedényt használják; ugyanabban öblögetik a lúgba áztatott szennyes ruhát. A csészét, melyből a kutya épen most nyaldosta ki a tejet, a votják feleslegesnek tartja kiöblíteni, s egész nyugodtan helyezi az asztalra saját használatára. Szóval ízlése a hihetetlenlenségig nem válogató.

A tápszerek közül az árpakása (žduk) sóval megízestve különös nyalánkságnak tekintetik. Ezt a kását ők úgy készítik, hogy rendszeren lúd, kácsa, sokszor nyúl vagy evet húsát főzik hozzá, s kitálalva a tál széleit húsdarabokkal rakják körül. Kedves ételeik közé tartoznak még a tavaszi gabnalisztból készített vastag lepények, melyeket vajjal vagy árjással esznek; ez utóbbi úgy készül, hogy az édes tejet megfagylalják, a jeget kiszedik, porrá törik, s ez által a tejfölhöz hasonló sűrű tömeget kapnak. A főtt nyúl vagy evethús, nagy ünnepeken pedig a szárított vagy füstölt lúd, rendszeren porrá törve képezik a votjákok legkedvesebb ételeit. A kenyeret rozs- vagy zablisztból sütik. Ez a kedvetlen hamvas ízű, dohos és édeses kenyér nálok mindig sületlenül ma-

rad, úgy hogy erősen tapad a szájpadráshoz és fogakhoz. Hétköznapokon és böjt idején, melyet a keresztyén votjákok igen szigorúan tartanak, táplálékul ezek szolgálnak nekik: lencse, répa, káposzta, uborka és földi alma. A gombákat nagyon kedvelik, s ezek egyik fajával jó esztendőben egész telre ellátják magokat. Ezt sózva eszik, s ily alakban mint nyalánksággal csak ünnepeken és igen kedves vendég érkeztekor élnek vele, a mikor is aztán vendégöket a esömörlésig jól tartják vele. Böjt idején és hétköznapokon azonban rendszeren az árpaliszt szolgáltatja kvaszsszal vegyítve (sez-püz) a mindennapi eleséget. A betegágyas asszonyok mindennapi vendégelését az oltott tejből készült sajt képezi, midőn votják szokás szerint üdvözlésére járnak (sejonén), szeretik ezenkívül az apró madarak: verebek, pintyökek stb. húsát is.

Nyaranta a votjákok nem laknak a házaikban, hanem kiköltöznek a nyaralóba (kuali): ez egy hideg épület mennyezet nélkül, melyben a padlatot a föld helyettesíti; a falaknál padok és polczok vannak. A házikó közepén van a tűzhely, mely mindig füstöl; rajta a horgas fára akasztott bogrács játsza a konyhai folszerelés szerepét. A világosság az ajtón és a tűzhely fölött hagyott nyíláson hat be, mely egyszemind a füst kitakarodására van fennhagyva. A házikóban, kivált zivataros időben, a füst annyira megsűrűsödik, hogy más ember könnyen megfulladhatna benne, míg a votják családja nyugodtan letelepedik a tűzhely körül, mintha csak a füst gyönyörűségére szolgálna neki. E házikó a votjáknak egyszemind áldozó helyül is szolgál: abban végzik a házi áldozatokat és könyörgéseiket, azért a pogány votják attól való feltében, nehogy a hely megszenteltségtelenítségük, nem örömet bocsátja be oda az orosz. E nyaralón kívül vannak még a votjátoknak az udvaraikon külön emeletes nyaraló helyeik is (jukenós), a hol az éléseműeket és mindenféle házi eszközeiket tartják, az emelet pedig (azbar-kenós) a család nyári tartózkodásául szolgál. Ez az azbar-kenós több padokkal ellátott kis szobácskára van fölösztve (karkas-kenós) minden házastársra külön-külön, a hol ezek a magok vagyonszákat tartják, és a hová engedelmeik nélkül senki sem mehet be. A votjákoknál, mint említők, nem létezik családi osztály, azért, ha egy fiú megnősül, csakis egy külön szoba épül a számára. Csakis akkor, ha az udvaron már nincsen hely, állít a megnősült fiú magának külön udvart, de soha sem távol a maga családjától.

Ennek következtében a votják család tagjai mindig számosak — nem ritkán húsz személy — sőt ennél is több.

Sok votják jobban szereti nyárára családotól az erdőre költözni, a hol aztán rendszeren vastag gyékényből, ritkán vászonból ideiglenes tanyákat csinálnak magoknak (маганы). Ezek a szállások, melyekben örökké tűz ég a tűzhelyen, cigány tanyák benyomását teszik a szemlélőre, csak hogy itt se lovakat, se kocsikat nem látni, nem hallatszik vidám dallás, sem élénk táncok nincsenek.

A votják külső megjelenése nem vonzó, és erőtlenség benyomását hordja magán. Az oroszok- és tatárokkal összehasonlítva a votják termete a középtermetnél alacsonyabb, testalkata gyenge, arca sovány és eltasztó, csámpás és görbe lábú. Arczbőre sárgásbarna, a haja rőt vagy vörös, fekete alig található, bozontos, fény nélkül, és mindig fésületlen. A votják a haját vagy orosz módra viseli, köröskörül elvágva, vagy egészen simára nyírva. A feje majd mindig szabálytalanul szögletes; szemei aprók, igen keskeny metszettel, szomorúak és élettelenek — legtöbbször kékek, vagy világos szürkék, néha gesztenye színűek, és természetesen a füst és tisztátalanság következtében folyvást levelnek, a mi visszatasztító hatást gyakorol. Homloka nem magas, s valamelyest hátrahajlott. Orra kissé lapos alacsony czimpával; szája nagy, ajkai, melyek közül fehér fogsor látszik ki, mindig fehér tajtékkal vannak borítva, nyilván a túlságos bagózás következtében; arczaja beesett, pofacsontjai kiállók; szőrzete érdes; szakállá mindig csekély, ritkás és vörhenyes, bajusza vagy nincs, vagy igen kicsi, termete és lábai jelentéktelenek, lábanyoma nem nagy. Általában a votják képében kevés vonzó van. Képén nem fedezhetni föl az ész és rokonszenv kinyomatát, nem lehet észlelni a vidámságot és játsziságot; szépségekkel soha sem találkozhatni köztök, ellenkezőleg szellemi tekintetben a butaság kinyomata, mozdulataiban gyámoltalanság és közönyösség, jellemi tekintetben alattomoság és ravaszság élesen tükröződnek rajta. Járása csámpás és lassú; minden mozdulatában ügyetlenség és hanyagság vehető észre; tevékenységében nem tapasztalható az a bátorság, melylyel az orosz szokott föllépni.

Az asszonyok még rondábbak, durvábbak s kellemetlenebbek a férfiaknál. Legnagyobb részöknek a hajuk gesztenye színű, a

képök széles, szemek mélyen fekvők, a szájuk nagy, az orruk czimpája alacsony; mellök és hasuk teljes. Vénységükben a votják nők általában alakatlanok, a nekik ezen életkorban saját, jellemző sárgaság miatt.

Öltözetök a votjákoknak egyszerű és czifraság nélküli, mely sokban emlékeztet az oroszokéra. Kiváló színe az öltözetnek a fehér vagy szürke. Ezek iránt a színek iránt úgyszólván előszere-tettel viseltetnek, mely tekintetben egyedül a piros szín tesz kivételt. Nyáron át hosszú fehér vászon inget viselnek, a melyre szürke vászon vagy gyöles kaftánt öltenek (dukès) sima derékkal gallér nélkül, és fehér bugyogót (pantallon) a szélek mellés válassz-tékok az ingen biborpiros fonállal varratnak ki. Az ing pamut-fejtöbbl avagy szörből szőtt övvel öveztetik, — a térdig leérő kaftán pedig széles bőr tüsszövel, a melyben szokta a votják rendszeren elhelyezni a munkájához elkerülhetetlenül szükséges egész leltárát, u. m. fejszéljét, kését, aczelt, kovát, taplót, dohányt és pipát tartó tágas bőr zacskóját stb. A fejét fekete kalappal fedezi csekély kará-mokkal, vagy épen semmi karámmal, mely ilyenkor úgy néz ki, mint egy posztó süveg. A lábokra keskeny orrú hársfaháncs sarúkat húznak, melyek készítése némileg különbözik az orosz hason lábbelikétől. Nyakukat néhányszor fekete vászonnal tekerik körül. Megjegyzendő, hogy a votjákok a lábaikra és lábbelijök tisztasá-gára ellentétben a többi ruhájokkal nagy gondot fordítanak. Télen át a kaftánon felül rövid juhbőr újast viselnek; nekem azonban nem egyszer volt alkalam találkozni az erdőre menő votjakkal a legszigorúbb hóvatarban és esikorgó fagyban egyszerű nyári kaftánban, a kinek csakis a nyaka volt körültekerve szurtos és rongyos takaróval. A nők öltözeke több eredetiséget mutat mint a férfiaké, minthogy azoknál nem csupán szövetekkel, hanem érc czifrázatokkal is találkozunk. A votják nők kender szövötti zsák-alakú inget viselnek, fehér gallérral és elővel (direm); ehhez néha oláhpiros kötőt kötnek, kivarrrva különféle czifrázatokkal. Ezen főleg a kazáni kormányzóságban divatos viselet alkalmasint az ottani tatároktól vett kölesönzés.

A derem vagyis ing alatt a votják nők kendervászonból készült bugyogót hordanak, azon fölül pedig ujtalan rövid kék kaftánt (söt-derem) derékon sok ránczezal. Fejdiszök az ajsón, mely az orosz kokošnik nevű fej-ékre emlékeztet, de ennél sokkal

magasabb s nem takartatik be fátyollal. Ennek alapját egy hengeralakú nyírfakéreg doboz képezi, posztóval vagy más szövettel bevonva. Ezt elülről pikkely alakban egymásra illesztgetett ezüst pénzekkel rakják ki, mi az egész homlokukat betakarja. E készülék hegyibe még vessző iveket erősítenek, s ezt is bevonják posztóval vagy más szövettel, mint magát az ajšont, úgy hogy ennek következtében az ajšon magassága megüti az aršin (orosz rőf) három negyedrésztét. Az ajšon felső részéről szalagok és bojtok csüngenek. Mindezt egy czifrára kivarrott nagy vászon kendővel olyképen fedik be, hogy a kendőt az ajšon tetején elülről tűzik föl, mely aztán hátul egész az övig leér. E kendő alul sokszor két hajfonat lóg ki, melyekre súlyos ezüst pénzek vannak aggatva. A jobb módú votják nők a hajzatukat előre gyűjtik, mely egész homlokukat befedi, s a végét kétfelül a halántékukon fűrtbe göngyölítve leeresztik. Mellükön régi ezüst pénzekkel, vagy sokszínű üveggyöngyökkel egészen tele aggatott széles csokrot viselnek. E széles csokron kívül még sok másféle csecsebecsét is aggatnak a mellökre, melyek félkörben a vállaikig érnek. Füleikbe karika alakú vassodronyfülbevalókat akasztanak (igü), melyekről övig érő madzagokon súlyos régi ezüst pénzek csüngenek alá, néha nem kevesebb hús darabnál. Ezek családi ereklyéknek tartatnak, s régiségök nagysága szerint becsültetnek, s nagy értéket képviselnek, régiségökre nézve találkoznak közöttök olyanok, melyek egész a 14 ik századig, sőt azonfelül is fölmennek. E túlságos súly miatt a fülök bojtja, sőt sokszor maga a karimája is alakatlanul lenyulik. Karjikon vaslemez avagy ezüst karpereczeket (poskés) vagy pedig üveggyöngyökkel ékesített szalagokat viselnek.

Hétköznap a nők rendszeren nem hordanak ajšont, hanem nagy kendőt kötnek a fejökre. Ünnepezen azonban a votják nők magokra veszik mindazt, a mi csak szép és értékes van a háznál, s különösen a fejkökre fordítanak nagy gondot. Általában azt mondhatni, hogy a nők öltözete nagyon kellemes és mindig tiszta. A leánykák öltözete ugyanaz, mint a férjezett nőknél, mellükön ugyanazon pénz, ékszerekkel és csecsebecsékkel azzal az egy különbséggel, hogy fejkön ajšon helyett kička vagy takja nevű siphácskát viselnek, mely elül egész a szemöldökig leér. Ezek a süvegecskék a homlokon szintúgy pikkelyalakba rendezett ezüst pénzekkel vannak betakarva. Ezen fölül pedig kendőt kötnek a

fejökre. A votjákoknál még fennáll az öltözet különbsége az egy évesnél nem régebb menyecskek, és ennél már régebben férjhez mentek között. Az elsőknél az ajšon fehér fekete csíkokkal, szintúgy fehér az ing, a kaftán, a többieknél pedig az ajšon piros színű. Sőt Ostrovszki orosz tudós le is ír egy az öltözet átalakítását tárgyazó szokást, mely némely helyeken még maig is fenáll. Férjhez menetelétől egy év múlva a menyecske házába legények jönnek. A menyecske teljes díszben jelenik meg s a kályha mögé rejtőzik. Kis idő vártatva onnan elővonják s a legények egyike leveszi a menyecske fejéről az ajšont, a maga fejébe teszi, egyet tánczol vele, aztán az ajšont a földre dobja, ez időtől fogva a menyecske megszűnik vilkunlén lenni, čnomurelenné, asszonyynya lesz s nem hord többé fehér öltözetet.

A nők most leirt öltözéke igen jellemzetes. Az ezüst pénzek a legkisebb mozdulatra megcsendülnek s igen kellemes hangot adnak, a színek sokfelesége meglep a maga eredetiségével. Egyébiránt az öltözet nem minden votjánál egyforma, a különböző volosztokban sokszor különbözik, különösen a férfiak nem igen tűnnek ki öltözetben, a régi szokásokhoz való ragaszkodásuk által, s gyakran föleserelik azt szomszédaik- az oroszokéval; ellenben a jelabugái, mamadüzi és kazáni kerületekben a tatárok szomszéd-ságában lakó votjákoknál sok tatár sajátságát észlelhetni az öltözetben. A nők e részben sokkalta conservatívabbak a férfiaknál.

A votják jellemében, általánosságban szólva, jóval több a jó, mint a rossz vonás. Egyrésztől békeszerető, barátságos, házi életében nem ezivakodó, vendégszerető, csendes, szerény, takarékos a fukarságig, jó szántóvető, rendkívül ügyes, méhész és fáradhatatlan vadász, másrésztől: gyáva és félénk, kivált az oroszok és hatóság előtt, határozatlan, alattomos, álnok és hazug, babonás a legnagyobb mértékben, más mint a maga fajabelliekhez embertelen és ellenséges indulatú; esetleg dologtalan, hanyag és mindig ügyetlen. Orosz és tatár szomszédjaival összehasonlítva mindig gyámoltalan és védtelen teremtménynek tűnik fel. Szomorú állapota, a mindennapi nyomora és insége és e miatt — messzebb fekvő életérdekek hiánya, nem képezhettek belőle természetesen erélyesb jelleget. Az orosz paraszt a votjához hasonlítatva való-ságos hős, pedig az is csak úgy nyög a körülmények súlyos nyomása alatt. De a votják helyzete sokkal rosszabb. Tudni kell,

hogy a votjások magok is átlátják a magok gyámoltalanságát az oroszok és tatárokkal szemben, a mit igen eredeti módon fejez ki a votják közmondás: «biger kion, zjuc gondüz, utmort sela» azaz «a tatár farkas, az orosz medve, a votják fogolymadár». E gyámoltalanságukból magyarázható az oroszok- és tatárokról való féltékeny tartózkodásuk, az ő megadó, tiltakozás nélküli és a szélsőséig terjedő zárkozó szellemök, végre a magok környezetére szorítózkodás, s magoknak minden a szomszédsággal való érintkezéstől távoltartása. Egyébiránt vannak faluk, a hol a votjások közelednek az oroszokhoz, házasságra lépnek velök, orosz szokásokat sajátítanak el, valamint nyelveket és vallásukat is. Az ilyenek aztán félik és gyűlölik a tatárokat, mint rablókat és csalókat. Ellenben más votjások meg a tatárokhöz közelednek, egyenlő életmódot és méhészetet folytatván velök, annyira nem szeretik és idegenkednek az oroszoktól, hogy velök ijesztik a gyermekeiket. Ez esetben a votják egészen hatalmába kerül a tatárnak. Ez utóbbi beszegődik a votjához szolgálatba, a közellévő votják gazdaság összes termékeit összevásárolja, s midőn a votják örökös dinom-dánomnak adja át magát, a tatár soha nem mulasztja el az alkalmat ennek fölhasználására, még pedig mindig a votják rászédésével. Elég föl- említeni a lótolvajlást, a hol a tatárok szemtelensége, arczátlan- sága, minden képezetet fölülmúl, annak megérthetősére, mily nehéz elbánni a votjának az ő tatár szomszédjával. Megjegyzendő, hogy a votjások gondosan titkolgatják a tatárok lótolvajlását, állítólag azért, nehogy az utóbbiak visszajöjjenek az ellopott lovakkal s bajba keverjék őket.

A tatárok szomszédsága erős befolyást gyakorol a votjásokra, a mi igen lényeges dolgokban, mint nyelv, sőt vallási szertartásokban is nyilatkozik. Így a déli kerületekbeli votjások majd mindnyájan tudnak tatáruul, és a pénteket hetenként megünneplik. Az éjszakai kerületekben is el van terjedve a tatár nyelv, de kisebb mértékben. Tatár ráhatás folytán az erkölcsök is átalakulnak, a tatároktól tanulva nem tartózkodnak kisebb tolvajságoktól, és segítségökre vannak a tatároknak, átvevén tőlök a lopott jószágot. Ily eljárást követnek gyakran a vagyonosb votjások is, de nagyobb tolvajságokba nem bocsátkoznak. Vannak azonban kivált a nemkeresztyén votjások közt olyan falvak is, melyek talán semmivel sem állnak hátrább rablás- és tolvajlásban a tatároknál. Egymás

között a votjások soha sem egyenetlenkednek és közös életmódot vezetnek. Vendégeskedés idején a votjások között határtalan öröm és vigság uralkodik. Ha a votjánál egész család van is jelen vendégkép, siet őket megvendégelni, a melyen a főszerepet a votjások kedvelt szeszes itala a kumiška játszsza. Midőn leiszsza magát, megfélemedezik a fukarságáról, s vendégeit disz vendégségben részesíti, a kik aztán hála fejében s a jól töltött nap emlékezetéül réz pénzdarabot vesznek, s azt vagy az ajtófélfára vagy a falra szegezik. Minden votják büszke a maga vendéglátása e megtisztelő emlékjelére.

Bármily serények is a votjások barátjaik megvendéglésében, a mindennapi életben mindig fukarok. Són és dohányon kívül, miknek minden votják nagy kedvelője, semmi egyebet nem vesznek. A szappan használata nálök egyáltalában ismeretlen, s a mosáshoz csupán lúgot használnak. Mindaz, a mi a votják házában és öltözékében látható, nem vevődik pénzen, hanem otthon készül, habár a legkezdetlegesb módon. Házi életében nem lehet a gazdagot a szegénytől megkülönböztetni. Rondaság és tisztátalanság mindenütt egy és ugyanaz. Ugyanazon öltözetet és táplálékot használnak. A mindennapi szükségletre nem elkerülhetetlenül szükséges pénzt a votjások otthon tartják, de rendszeren olyan helyeken, hol azok legkevésbé vannak szemnek kitéve, például a rozsliszthben vagy valahol a falban, vagy pedig végre a nők a hajukba aggatják. Minden felesleges kopeikát, a mi az adásvevésből fenmarad, a votják beváltja régi ezüstre, s eldugja valahol az erdőn, vagy valamely üres méhkasban, vagy elássza a földbe, a hol nem ritkán örökre ott vész, s szaporítja az elásott kincsek számát, ha csak a votják rá nem ért fölfedezni halála előtt annak rejtékhelyét. Így tehát a votjának a látszólagos szegénység ellenére, mindig van bizonyos mennyiségű tartalék összege, a minek csapás esetén vagy nehéz napjaiban jó hasznát veszi. Ez képezi a magyarázatát annak, hogy közöttök soha sem találkoznak elkényszerezett szegények.

Az oroszok s különösen a hivatalbeli személyiségek iránt viseltető ellenszenvből, mindig készek a furfangoskodásra és a hazug vádak és föladások mindig közmegebeszélés folytán támasztatnak általök. Általában a votjásoknál semmi nemű vállalat nem intéztetik el általános beleegyezés nélkül; bármely közügyben

gyűlést tartanak, melyen az ügyet a gazdagok és tekintélyesek döntenek el (üzürus és kostjánok); a többieknek csak belenyugvásuk kívántatik meg. E gyűléseken gyakran tanácskoznak a hamis vádakról is. A végzéshez mindenki köteles magát hozzá tartani, s az ily végzés megszögője általános megvetés tárgyává lesz és kušton vagyis semmirevaló nevet kap.

A votjások babonássága minden hihetőséget meghalad. Minden betegséget a gonosz szellem incselkedésének tartanak, nemcsak, hanem magát a betegséget is személyesítik. Ha a házban beteg van, a votják le nem ölné semmiért valamely háziállatot, attól való féltében, nehogy a kór a leölt állat véréből megerősödjék. A kór megengesztelése ezéjából az ablakba különféle dögöket raknak, a melyekből jól látván a kór, kénytelen lesz, fogalmaik szerint elhagyni a beteget. Ha a kór igen súlyos, az alsó váncos alá vagy a küszöbre kést, fejszét vagy kaszát tesznek. Járványok idején a falu körül rudakat állítanak fel, melyek fölül háromfelé vannak hasítva, s azokra rongyokba csavart különféle házi eseséget raknak fel. Egyébiránt nagy betegségek alkalmával sietnek fölkeresni a magok táltosait, a kik a betegeket ráolvasások, imádságokkal és fűvekkel gyógyítgatják. Gyermek születésekor a votják anya bemázolja az újszülött arcát korommal, különféle rontásoktól való féltében. Péter-böjtjében (впрма Петровонь) a votják nem gyűjt szénát, a votják nő nem mos fehér ruhát, érczedényvel nem merít vizet a patakból, mert mindezzel megharagíthatnák az Istent, a ki aztán nem ad nekik jó termést. Nagyesütörtökön napfelkölte előtt kirándulnak az erdőre, szurkos és gyalogfenyő-galy-csomókkal, ott roppant lármát és zajt ütnek; végezetül meggyűjtják e galyakat és a lángon keresztül ugrálnak. Ily módon ők a medvéket, farkasokat s más fene vadakat űzik el. Ugyane napon elmulaszthatatlannak tartják fürdőt venni, melynek vizébe ezüst pénzt vetnek. Ezt ők szentelt víznek tartják, mire nézve azt egész évén át gondosan őrzik különféle bajok orvoslása végett.

A votjások lassúságáról és ügyefogyottságáról immár fentebb emlékezünk. Ha valahova küldik, ő okvetlenül máshoz fordul, ez egy harmadikhoz, az ismét egy negyedikhez s valamely fiatal gyerekhez, a ki természetesen semmit sem végez. Maga a járása is a votjásoknak hihetetlen lassú. Egy nap nem bír tovább menni

20 versztnyinél, megpihenvén minden harmadik, negyedik versztnél. Minden oly dologra, melynél gyorsaságra és ügyességre van szükség, határozottan alkalmatlan. Saját földjén azonban nem hanyag és hajnaltól késő estig eldolgozik, de hát itt nem is kívántatik tőle valami különös ügyesség. De már télen, ha el van látva élelemmel, teljes tétlenségbe merül, épen semmit sem dolgozik, végnélküli heje-hujának adja át magát, melyeken nemesak a férfiakat lehet ittason látni, hanem a nőket is, sőt a 10-dik évtől kezdve a gyermekeket is, egyszóval kivétel nélkül. Nem mulhat el egy avagy két hét, hogy a votjások, oly amnyira le ne innék magokat, hogy elvégre a teljes elbutulás és göresös rángatózás öntudatlan állapotába esnek, mit ők Keremet gonosz szellemnek tulajdonítanak. Ily orgiák alkalmával a votják erkölce egészen átváltozik: büszkévé, makaacsá, bosszúállóvá, dühössé lesz, úgy hogy ilyenkor veszedelmes őt megharagítani; ily állapotban nem ritkán gyilkosságra is vetemedik, a mi józan állapotban majd soha sem fordul elő nála.

Erkölesiségökkel a votjások nem kérkedhetnek, mint már erről fentebb emlékezünk; ezt még csak néhány ténnyel kell kiegészítenünk. A votjásoknál nem tartatik illetlennek, ha valamely hajadon lány terhbe esik; ellenkezőleg az ily lány kapóssá lesz, és a legények igyekeznek meghódítani. Ennek magyarázatát a votják családszeretete képezi: a dolog ott áll, hogy a votjások szerencsétlenségnek tartják magokra nézve a gyümölcstelen aszszonyt. A szülők általában nagyon elnézőleg viselik magokat lányaik feslettsége iránt. A magok közmondásával tartanak: pinal pios uz dźáratu, — immar uz dźáratu: ha a lányt a legények nem szeretik — az Isten sem szereti. Vízkeresztől egész nagy böjtig tartanak a fonókák. A fiatal legények és lányok összegyűlekeznek valamely félreeső épületben, gyakran a fürdőbe, az első hársfabánc saru készítése, az utóbbiak fonás ürügye alatt, és itt töltik a téli estéket késő éjszakáig. Ide a szülők rendesen nem tekintenek be és a fiatalok kivétel nélkül átadják magokat a legféktelenebb visszaéléseknek. Innen van a bujakór roppant elterjedtsége közöttök; úgy szólván nincs család, a hol e betegség nem léteznék, úgy hogy betűszerint az egész faj benne sinylik. Mindazáltal, mint már látók, a votják nők férjhezmenve egészen átváltoznak.

Szellemi tekintetben a votják csak oly renyhe és ügyetlen, mint physikai tekintetben. Csakis szükségből dolgozik, csakis azért dolgozván, hogy éhen ne haljon. Durva dohos kenyeren, füstös házon és a legkorlátoltabb mennyiségű házi eszközökön fölül vágya nem terjed. Ha sikerült neki néhány rubelt szerezni és nehéz napokra félre tenni, teljesen boldognak érzi magát. Megjegyzendő, hogy e népnél soha sem hiányzik a jövőtől való némi félelem. Mindig tart valami bajtól, a nehéz napoktól, s erre tartogatja mindegyik a néhány rubeljet elásván azt a földbe.

A votják annyira el van hagyatva a sorstól, és annyira nincs megáldva a természettől, hogy önmagától képtelen kiemelkedni az örökös rondaság- és tudatlanságból. Annyira uralkodnak rajta az öt környező környüállások, hogy ennek következtében oly helyzetbe jutott, hogy hiányzik nála az erő csak gondolni is valami jobbra. Mindamellet igen jól fölfogja a maga helyzetét. Ha azt kérdik tőle: mért táplálja oly rosszul a lovát, holott telnék tőle jobban is, és hogy miért tart oly hitvány gebét? A felelet ez lesz: «a hol nekünk a lovat táplálnunk kellenék, ott nekünk a gebé magától is megél». Miért él oly rosszul, oly hitványul? «Minket votjákokul nem szeret az Isten». Ha erre azt mondják neki: ime, ott és ott jól élnek az emberek, mert dolgoznak s nem henyélnek, mulhatatlanul megfelel rá: «ott nem votjákok laknak».

A votjákok örökös titkolódzása és zárkózottsága nagyon előmozdítja az ő szellemi tekintetben való elmaradottságukat, mely annyira megy, hogy úgy élnek, mint ezer évvel ezelőtt s házi eszközeik is úgy szólván özönvíz előtti időkből valók. Különben azt épen nem állíthatni, hogy nem bírnának képességgel a másoktól való átkölesőzésre. Nemelyek átveszik az oroszok építési ügyességét és foglalkozásaikat. Ha tehát a votjákoknál mind e mai napig kezdetleges állapotokat találunk, úgy ebben nyilván az oroszok gondatlanságát is hibáztathatni. «E néppel soha senki sem gondolt — mondja igen helyesen Rittich — folyvást csakis elnyomtatásban részesült, s azért épen nem csudálható, ha egy lépésnyit sem haladott mindez ideig, sem nem sajátította el a képességet a maga kifejlődésére».

Minden egyéb foglalkozások között legtöbb képességgel bír a votják a földművelésre és meg kell adni neki azon igazságot,

hogy e részben egészen más oldalról mutatja be magát. Mindazok, a kik a votjákokról valaha irtak, egyezőleg elismerik, hogy jó és buzgó földművelők. Sokaknak különösnek tetszhetik ez az ellenmondás. Nekem azonban úgy tetszik, hogy ez kimagyarázható a votják más vonásai, az ő fukarsága és takarékoságából. Jól tudja ő, hogy az ő gazdagsága — a kenyér, hogy a sikeres földművelés az ő megélhetésének egyetlen föltétele. Más jobban kockáztatott foglalkozásokhoz, például kereskedéshez kevesebb a hajlama; azért, a mi tőkéje van, szívesebben ássa el a földbe «a nehéz napokra», mintsem hogy kereskedelmi forgalomba bocsássa. E szerint tehát annak tudatában, hogy az ő jólléte a sikeres földműveléssel áll kapcsolatban, a votják teljes erejét arra fordítja, s valóban «arczájának izzadságában» dolgozik.

Alig takarodott el a legvégső tavaszi hó, és a föld még föl sem szikkadt, már a votják hozzá fog földművelési eszközei kijavításához, kimegy megnézni a földjét, tanácsot kérd az időtől, számol vele, mint a vetés, úgy a jövő aratás idejével is. Ez időtájban a votjáknál mintegy nagyobb élénkség és erély nyilatkozik, legalább az öntudatos dolog- és tevékenységre. Fölbredvén a félszom- és szunnyadásból, mely egész télen át uralkodik vala rajta, most magában új erőt, új vágyakat s mintegy új életet érez. Ez az öntudatos törekvés, ez az általános öröm az új vetés előtt leginkább nyilvánul abban, hogy a mezei munkák megkezdésére külön ünnepek van. Ezen ünnep alkalmából némi kitérést engedünk magunknak. Az ünneplés napját rendszeren a falu vénei határozzák el egy avagy több héttel is előzőleg, hogy így elég idő jusson az ünnephez való készülődéshez, t. i. elegendő kumiska, sör, méhsör főzéséhez és különféle sütemények készítéséhez. A hozzávalók elkészülte után maga az ünnepély napja előtt az összes votjakság fürdőt vesz, a mi ezúttal a megtisztulás jelképül szolgál, azután legjobb ruháikba öltözködnek és a kijelölt időben mindenkor déltájban egyszerre mindnyájan kilovagolnak a mezőre, magokkal vivén az előre elkészített eleség egy részét és valami kevés vetni való magot. Itt Istenhez könyörögven, mindegyik fölszánt egy kevés földet, beveti, s beboronálja. Ezután a votják tojást, ha csak lehet, húsvétit, kását, lepény vagy lángos alakú kenyeret ás el a földbe, mindezt meghinti sóval, így szólván: «ez ideig is te táp-

láltál bennünket, Földanya, táplálj tehát ez évben is.» A fenmaradt többi eleséget megeszik, részben szétszórják a mezőn.

Azt kell gondolni, hogy az ételneműeknek a földbe ásásával a votjások azt akarják jelezni, hogy ők is ugyanazzal fizetnek vissza a földnek vagyis táplálják. Elvégezvén ezen mindnyájokra nézve szent szokást, a fiatal legények lófuttatást rendeznek és versenyt futnak; az apró gyermekek ez idő alatt egy sajátos játékot folytatnak, a *tojáshajgálást*, az öregek és módosabbak pedig visszatérnek a faluba és mértéktelen durva ivásnak engedik át magokat, egyik házból a másikba menvén, egyik gazdától a másikhoz; itt aztán ivás közben táncz- és dalba kezdenek, melyeknek lényege minden ütem nélküli topogásból és *oj do, oj do! oj du, du!* vad hangok üvöltéséből áll. Ugyanez időben vedrekben vizet merítenek, kimennek vele a mezőre és megöntözik a vetést; azután visszatérnek a vendégeskedőkhöz s ez utóbbiaknak megöntözik a fejét — szokás, melyet bajosan lehet megfejteni.

Megszentelvén ekként a szántás-vetés kezdetét, a votjások hozzá fognak a mezei munkához, t. i. a föld fölészántásához és bevetéséhez stb. Vetnek a vidék és éghajlat természete szerint árpat, rozsot, zabot és búzát. Lent soha sem vetnek, ezt a kender pótolja; a viatkai kormányzóság déli részében és a kazáni kormányzóságban tatárkát is vetnek, de rosszul terem. Az összes gabonaneműek közül legjobban fizet az árpa, továbbá a rozs, mely a most említett vidékeken nem ritkán 6—7 magot is ad; jól megterem még a kender, de a búza és tatárka nagyon közepes termést adnak.

A tavaszi vetés bevégezte után a votjások kizárólag házi munkával vannak elfoglalva, melyek egyébiránt egyenes összeköttetésben állnak a földműveléssel, például a hombárok és csűrök kijavitása, a régi termés kicsépelése stb. — mindez folytatattatik egész a szénakaszálás- és aratásig. Valami babona miatt a votjások soha sem kezdik meg az aratást és szénakaszálást Illés napja előtt (julius vége) s akkor is csak a szénagyűjtéshez fognak hozzá. Míg az oroszoknál Péter böjtjében (junius végfelé) kezdődik, és Illés napjáig egészen el van végezve, úgy, hogy ekkor már a rozs aratásához kezdenek. Ilyképen az oroszok többé-kevésbé észszerűen osztják be a magok teendőit. A votjásoknál pedig Illés napjára összegyűl mind a rozsaratás, mind igen gyakran a tavasziak

aratása is. Ennek következtében, magától értetődik, a dologgal elkésnek, Illés napjától fogva a szénagyűjtéssel lévén elfoglalva, a votják a túlerett aratni valót a szárán hagyja állani a mezőn nem ritkán egész késő őszig. Ilyképen a votjások soha sincsenek abban a helyzetben, hogy az aratást körülbelül Simon napig be tudnák végezni, a mint szokott ez lenni az oroszoknál. Épen semmi szokatlan sincs abban aratással foglalkozó votjákat látni ezen idő táján, sőt néha még azután is, ha őt az e tájékon igen gyakori rossz időjárás meggátolja az élet betakarításában. Nem kis mértékben gátolják még a sikeres földművelést a votjásoknál a gyakori hosszan tartó ünnepek. Ezen okok ráhatása miatt magok az ugarolások is összehasonlítva az oroszok ugarolásaival, sokkal gyarlóbbak. A learatott gabnát a votjások soha sem szárítják gabnászárítóknak, mint a hogy az oroszok szokták tenni, hanem karók és ágasokra aggatják olyképen, hogy a kalászkok kifelé álljanak. Ezt az eljárást nem lehet nem helyeselni, mert ha még a szemek zöldék, kedvező időjárás esetén megérlelődhetnek, kedvezőtlen időjárás esetén pedig ki vannak téve a széljárásának s nem csirázhatnak ki.

Aratás végével a votjások megint általános vendégséget tartanak, melynek kiállítására rendszeren gyűjtést eszközölnek. Az ünnepély napján mindnyájan kirándulnak a mezőre, ételt, italt visznek magokkal u. m. kumiskával, sörrel és méhsörrel, tüzhelyet raknak és kását főznek. Később ivás következik és a tűz körül való táncz. Ez a mezőn való ünnepülés nem ritkán egész éjjelig is elhúzódik. Másnap az ünnep ismét újból kezdődik a faluban s mindaddig folytatattatik, míg csak a roppant mennyiségű kumiska és sör készletből egy csepp van, úgy, hogy a vendégeskedés sokszor két-három hétig is eltart. Ez ünnepek után a votjások a gabnának asztagokba rakásához fognak (melyeket kabanoknak hívnak) s azután ismét több napig tartó ivásnak engedik át magokat. Fedett pajták, milyenek az oroszoknak vannak, a votjásoknál nincsenek, valamint a kályhával ellátott gabnászárítók is hiányzanak. A gabnát nyersen csépelik ki, nem szárítván azt mesterségesen, minek következtében kedvezőtlen időjárás esetén nagy szorultságban vannak, ha csak nincs náluk készletben száraz (kicsépelte) gabna, a mi igen gyakran megesik.

A votjások földművelésének sok tekintetben való hiányossága

ellenére, gabnanemű (kivált a viatkai kormányzóság déli részében) oly kielégítő mennyiségben terem, hogy a házi szükségleten felül még fölösleg is marad. A gabnát többnyire nyers állapotban kabánok (kazal) alakjában adják el, minek következtében soha sem kapják meg érte az igazi árat. A gabnakereskedő a votják kazlakat a lehető legalantabb árakon vásárolja össze, s azért hihetetlen nyereséggel adja el a piacon kész szemes gabna alakban. Ezen gabnaeladási mód a votjákok vagyoni károsodásával járván együtt, a helybeli kormánynak különös figyelmét vonta magára, kézalatt megintvén a votjákokat, hogy ne vesztegessék a gabnát nyers állapotban ily potom árakon. De akár azért, mert e figyelmeztetés nem volt elég nyomatékkaal teljesítve, akár a régi rossz szokáshoz való esökönös ragaszkodás miatt, a votjákok mind e mai napig ragaszkodnak ez eladásmódhoz.

A földmíveléssel ellentétben az állattenyésztéssel igen hanyagon foglalkoznak. Igaz, hogy minden votják tart nem egy, hanem öt-hat lovat s két-három tehenet, de ezek az állatok oly hitványak, esenevészek és erőtlének, hogy azon a vidéken külön lófajt képeznek, mely votják nevet visel. Ezek a lovak idomtalanak, soványak, alacsony termetűek s annyira gyöngék, hogy öt ilyen ló nem ér föl a gazdánál egyetlen jó teherbíró lóval. E rossz állapotnak az oka a gazda fukarságában rejlik, minthogy a jószágot a legbitványabb takarmánnyal táplálják. Egész télen át csak szalmát kapnak némi csekély silány széna vegyítésével, minek következtében aztán az állat hihetetlenül elsoványodik; csakis nyáron jön magához valamennyire a réti sarjun. Csakis az ígás lovakat táplálják gondosabban, a szalmához vagy szénához egy kevés szemes takarmányt vegyítvén mintegy nyalánkságul, mely azonban a votjákok nézete szerint csakis szántás idején mulasztthatatlan. Ez az oka annak, miért nem használhatja a votják a lovát fizetéses munkára vagy fuvarozásra. Nehéz megfejteni, miért is vásárolta a gazda azt az öt-hat erőtelen lovat, minthogy csak mezei dolog idején veszi hasznát, azután pedig dolog nélkül hevervén, inkább fölösleges terhet képeznek a gazdaságban. Nem egy ízben tétettek kísérletek e lófaj javítására a votjákoknál mind a kormány, mind egyes vállalkozók részéről. Így állítottak ez előtt tizenöt évvel a kormányzóság területének különböző pontjain rendes lótelepek, melyek segítségével az angol és arab futós lovakat akarták elterjeszteni; de

mindezen igyekezetek mindig siker nélkül maradtak. Az egykor híres viatkai lófajról ma már szó sem lehet; mert az már rég elfajult s átalakult, és ezeket sokkal gyakrabban lehet látni a mi nagy városaink utcaiban, mint helyben. Nem kis akadályául szolgál jó lovak tenyésztésének a votjákoknál a tatárok lökötő természete is, a kiknek, mint tudjuk, izlése épen nem válogatós a lófaj tekintetében. Szarvas marhájok is feltűnően hitvány, erőtlen, sovány, és nem sok tejet ad. A hitvány eljárás mellett a votjákok képtelenek a fiatal barmokat eladás alá bocsátani, minthogy ezek valamennyire rendes, gondosabb táplálása a votjákoknál egyszerűen lehetetlen. Lehetetlen elgondolni, hogy a faj hitványsága onnan van, hogy ennek a vidék gördít elébe akadályt — nem, az orosz parasztnál egyszerre s egymás mellett találkozunk a kolmogoi és tiroli fajokkal, melyek itt teljességgel nem változtak, nem fajultak el. És így mindez a bánásmód hanyagsága és a táplálék silányságában leli meg a megfejtését.

A lábas jószág hitvány állományának okára legbiztosabban mutat rá a földmívelés hitvány mivolta, mert e kettő egymás nélkül képzelhetetlen, kivált a termőföld silánysága mellett, mely mindenkor jó mívelést kíván.

Más szarvas marhák közül legfontosabb szerepet játszik a juh, melynek száma a jobb módú votjákoknál néhány százra is fölmege.

Apró marhák között legjobban szeretik a ludat és réczét, alkalmasint azért, mert ezek valami nagy gondot nem kívánnak; ellenben tyúk és pulyka csaknem egészen hiányzik.

A votjákok legkedvesebb foglalkozásaik egyike a méhészet, a mi azonban valami nagy hasznot nem hajt nekik. Mindazonáltal a méhészetet egész szenvedélylyel űzik. Méhessére a votják csaknem egész napon figyel, s egy huzamban eltölt néhány órát is körülötte, minduntalan mászván a magas fákat. A méhkasokat vagy egyszerűen fenyőfákhoz kötözi, vagy maga váj egy régi üregbe valami méhkasfélét, melybe csakugyan beleszállnak a vadméhek. A méhes helyéül nyílt ligetet vagy tisztás helyet választ. Itt lehetetlen figyelmen kívül hagyni a votjákok egy ősrégi szokását, mely szerint a méhes tér körül egész sor lókoponyát raknak, igaz, hogy e szokás némelykor az orosz méhészeknél is föltalálható, de ez

utóbbiak azt szintén a votjákoktól vették át. Lehetséges, hogy e szokás varázslás eszméjét foglalja magában.

Másik kedves foglalatossága a votjákoknak a vadászat. Minden votják szükségképen vadász, és bir fegyverekkel. Mihelyt fel szabadul a vadászati idő, magához veszi a löporos bőrtáskáját, özönvíz előtti készítésű löfegyverét, melynek agyát gyakran maga tákolta össze, hár-fa hánésból készült söréttartóját, vadász-ebét és pipáját, és az erdőnek veszi útját, télen hótalpakon nyargalva, a falvától távol eső területekre kirándul s nem ritkán egész hetet éjjel-nappal ott tölt. Erdőben a votják soha el nem téved: a fák héjáról, vastagságáról, a nap keltéről és lenyugtáról, illatról, mőhről s az oly jelekről, melyek ránk nézve egyáltalában megfoghatatlanok, a legrengetegebb vadonokban is nagyon könnyen tájékozta magát.

Vadászat tárgyául szolgálnak madarak közül főleg a fogoly és fajdyúk; a vadak közül leginkább az evet és nyúl. Fognak ezenkívül rókát törrel és farkasokat veremben. Medvét keveset ejtenek, mert a vadászat e faja nem egyezik a votják jellemével és testi erejével, és veszélylyel van összekötve. A vadászat minden fajai közt a votjákokra nézve legelőnyösebb valószínűleg az evet és fogoly-vadászat. Ezeket s más vadászati tárgyakat minden votják száz, sőt ezer számra ejt és természetesen csinos pénzösszeget kap értük. A fogolyt rendszeren szekér számra szállítják a viatkai kormányzóság városaiba és Kazánba, az evetbőr pedig a nagy vásárokra, különösen a nizegorodira, kerül. E nyereségen kívül jó hasznát veszi még a votják az így nyert húsnak, minthogy a nyúl és evethús kedves ételét képezik a votjákoknak.

Iparuk és ily terményeik a votjákoknak vagy épen semmi nines, avagy szerfölött kevés. Erdős vidékeken, a hol hársfa van, ennek hánésából különféle tárgyakat, u. m. terítőket, takarókat, gyékényeket, puttynyokat, zsákokat stb. készíttetnek. Ezek csaknem az egyedüli ipartermények, melyekkel a helybeli piacokon találkozunk, s a szarapuli, jelabugi, urzsumi, malmüzi és kazáni városi vásárokon is feltalálhatók.

A votjákok többi iparterményei csakis a magok szükségéi kielégítésére szorítkoznak. Így a votjákok a magok ruházatára otthon készített aba-posztót használnak, mely nagyobb tartósságával és a készítés tisztaságával legyőzve az orosz paraszt készí-

tésű posztót, ennél többre becsültetik annak ellenére, hogy a votjákok szövő székei otrombábbak, s kevésbé alkalmasak, mint az oroszokéi. A festést, hímzést, szövést a nők teljesítik, a kik azt igen ügyesen tudják végezni.

Hanem van még ezen kívül a votjákoknál még egy iparág, a melynél meg kell állapodnunk. Ez a kumiska-készítés. Ez egy zavaros és émelygős ízével, és erősen kozmás szagával undorító szeszes ital. Ennek ellenére a votják izlés a kumiska izet nagyon kellemesnek találja, többre becsülve azt az orosz pálinkánál. A főzése ugyanolyan, mint az előbbinek, csak hogy ez utóbbi mindig dohos lisztből készül és kisebb arányban. A kumiska ízének és szagának undorító mivolta valószínűleg onnan van, hogy a votjákok nem hagyják eléggé erjedzeni, nem iparkodván eltávolítani a kozmás olajat. Legjobb kumiskát az asszonyok főznek, nyilván azért, mert ezek nagyobb gondot fordítanak a főzésre; az ilyen nem gyöngébb 15 foknál. Ezzel a votjákok csakis rokonaikat és legjobb barátait vendégelik meg, és rendszeren elrejtik, elásván azt vagy a földbe vagy elrejtve a padló alá nagyobb biztonság okáért. A votjakkal kevésbé ismerős ember s általában mindaz, a kinek nem sikerült megnyerni a votják különösebb rokonszenvét, soha sem számíthat az e drága itallal való megvendégtetésre. A votjákok a kumiskát faedényekből iszszák s igen lassan szörpölgetik, hogy így annál több idejük jusson annak élvezésére. A kumiskának ily hosszú kortyokban való iszogatása ünnepek alkalmával, mint látók, éjjel-nappal folyik, mindaddig, míg annak hatása, a teljes elbutulás, be nem következik.

A kumiskának mint itálnak és kereskedelmi czikknek is erős elterjedéséről a votjákok közt, Miller is említést tesz. «A votjákoknak erre — úgymond — annál jobb alkalmuk van, mert tartományuknak Vaszilyevics Iván általi meghódításakor szabadjogot kaptak a magok falvaiban való pálinkafőzésre, a mi a cseremiszek és votjákoknál igen ritkán történik.» Az utolsó 20 esztendőben a kumiska-termelés állandóan növekedett, s ma már minden képzeletet meghalad. A pálinkafőzésnek a votjákok között való e roppant kifejlődését valószínűleg nagyon előmozdította a náluk még a hatvanas években létezett pálinkamérés-jog. Sokat kellett akkor a votjákoknak szenvedni a kumiska titokban való főzéséért, de semmi sem volt képes annak használatát föltartóztatni. A votjákoknál

fenntartotta magát egy hagyomány, hogy maga II. Katalin császáraszony, kihez akaratának megfelelően, a keresztyénség elfogadása tárgyában követeket küldöttek volt, megengedte a votjásoknak a kumiskafőzést a következő alkalomból: történt egyszer, hogy a czárnő hajója elmerült, úgy, hogy semmi erőfeszítéssel sem bírták fölemelni. Ekkor a császáraszony megparancsolta az ő birodalmabeli összes népeknek, hogy könyörögjenek a magok Isteneihez. A többi népek imádságai mind hiábavalók voltak; csak midőn a votjások imádkoztak a magok Inmárjokhoz, e közben kumiskát főzven a tűzön, kezdett a hajó a víz színére azon arányban emelkedni, a melyben a kumiska párája föl szállott.

* * *

Bechterew úr erős orosz érzelmű férfi, ki egészen úgy, mint a római hódítók példáját követő összes honfiai, a rómaiak eljárása módját tartván szem előtt, a kik is (a rómaiak) a legyőzött barbár népeket annyira nem tudják vala embertársaiknak tekinteni, hogy ezeknek még csak beszédét sem tudták izelt emberi hangoknak elismerni; nem tud a kolosszális orosz birodalom nem oroszul beszélő népeiben egyebet, mint oly anyagot látni, melyet az orosz nép van hivatva oroszszá átgyúrni, a mint ezt nemcsak az összes meghódított altáji népekkel tette ezredéven át, hanem elég barbár módon még a nálánál hasonlíthatatlanul műveltebb lengyelekkel is immár egy század óta tenni igyekszik, s ha ezen igyekezetében a lengyeleknél a vallás különbsége miatt mindez ideig erélyes ellentállásra talált, a pogány vallásban vakoskodó ugor népeknél annál bizonyosabban czélt ért, mert hiszen ezeknél a keresztyénségnek orosz vallás alakjában többnyire erőszakos úton való elfogadtatása egyértelmű az orosz nemzetiségbe való beolvastással, s csak mikor ez megtörtént, szűnnek meg őket *чужденцам* nék, idegeneknek tekinteni. Bechterew úr tehát következtetéseiben a legjobb akarat mellett is többnyire elfogult, s épen azért, mert tárgyilagos igyekszik lenni, de e közben elfogultságát legyőzni nem bírja, következtetlenségekbe esik.

Igy mindjárt műve elején nemcsak a votjások jelenlegi mostoha helyzetét, hanem általában az összes finn és ugor népeknek régi helyeikről való kimozdultát, mint gyengébb elemnek az erő-

sebb török-tatár és szláv népek általi kiszorításának tulajdonítja. Mennyire nem áll ez az okoskodás, elég legyen fölemlíteni, hogy azok az ugor népek, a kiket Bechterew oly igengyámoltalan elemnek jellemez, a khazar és a volgai bolgár birodalmat, ismét ez utóbbi magából mintegy rajt eresztvén a dunamelléki szlávság meghódításával a dunai bolgár birodalmat tudták alapítani, mely mig fennállott, elég erős volt arra, hogy a régi görög császárokkal farkasszemet nézzen, s őket, rájuk nézve veszélyessé válható hadakba bonyolítsa. Később fordult a kozzka, s éjszakon a varjágok behívása, s a mi ennél is hatalmasb tényező volt, a keresztyén vallás elfogadása következtében, az orosz szláv elem lett a hatalmasb, de bizonyára nem azért, mert erősebb elem volt (hisz az orosz szlávok ereiben talán több a finn-ugor és török-tatár, sőt mongol elem is, mint a szláv), hanem egyszerűen azért, mert azokat a fagyos vidékeket a keresztyén hittérítők nem keresték föl, es így a keresztyén vallás áldásaiban nem részesülhettek, a történelem ugyanis azt tanítja, hogy keresztyén és pogány népek küzdelmeiben kivétel nélkül mindig az elsők voltak a győztesek.

Bechterew a csüd vagyis finn-ugor népeket, mint más kitünő írók is, kik e tárggyal foglalkoztak, két csoportra osztja, melyek közül az elsők éjszak-nyugoti, a másodikok dél-nyugoti irányban költözködtek és mostani hazájokban úgy telepedtek meg. Az első irányban a livek, esztek, votjások, eseremiszek, vesszek, muromák és más finn fajok haladtak, a másodikban valószínűleg a magyarok, alánok, góthok és mordvák. Hogyan a germán-góthok, ezek is gyengébb elemnek bizonyultak a szláv- és török népeknél? valóban a társaságot nincs okunk szégyenlenni. A mi a mordvínokat (moksaiak, irsaiak, tarjányiak) illeti, erre nézve elég legyen megemlítenem, hogy e népek teljes legyőzötése az oroszoknak nem kevesebb, mint felszázad évbe került, a mi épen nem azt mutatja, mintha a szlávágnál gyengébb elem lett volna. A mi a szinte e csoportba tartozó magyar nemzetet illeti, elég legyen Ibn Dastának szavait idéznem, ki rólok ezeket mondja: «A magyarok valamennyi szomszéd szláv népeken uralkodnak, súlyos adókat raknak rájuk, s úgy bánnak velök, mint hadi foglyokkal — — — Hadat viselvén a szlávokkal, s hadi foglyokat ejtvén közülök, ezeket egy a (fekete) tenger partján levő Karh nevű görög kikötőbe viszik — — — Mikor a magyarok megérkeznek, a görögök kimen-

nek eléjükbe. A magyarok vásárt csapnak velök, foglyaikat eladják nekik, s cserébe görög szövötteket, tarka szőnyegeket és más görög portékákat kapnak. Látni való ez értesítésből, hogy teljességgel nem ők voltak a gyengébb elem, hanem a szlávok. Az orosz szláv elemnek nagy szerencsésjét éppen ezek az eladott rabszolgák tették, a kik Bizáncban a keresztyén vallást elfogadván, megannyi hit-térítőt szolgáltatottak a szlávok térítésében, úgy, hogy a görög orthodox vallás ottan foglalásokat tehetett, mielőtt még Olga nagyfejedelemlő, utóbb Anna, Nagy Wladimir neje, a keresztyénséget elfogadták (950) volna.

A finn-ugor népek közül e szerencsében egyedül a szuomi és magyar nemzet részesült, s nincs a földön nép, mely ezen jótéteményért az égnek több hálaért volna kötelezve, s utalva, hogy ahhoz mint mentő-horoghoz ragaszkodjék minden fia a két nemzetnek még akkor is, ha a lehetetlenség lehetővé válnék, és nem volna már a földön más keresztyén, mint e két altáji nép.

Uralkodtak a pannoniai szlávokon húnok, avarok, magyarok, és így nem ők képezték a gyöngébb elemet, csak hogy a népek életében sokszor a sors dönt, s vajmi helyesen mondja Virgil mindjárt az *Aeneis* kezdő verseiben: *Arma virumque cano Trojae qui primus ab oris Italiae fatus profugus* Lavinaeque venit littora. Valóban minden honfoglalónak ez volt a sorsa, a végzet.

A votjákok főfészkeiben, a viatkaik kormányzóságban, találtató 50 földvárról szólva, azt mondja, hogy nincs semmi ok, melynél fogva ezeket az erődöket a votják népek lehetne tulajdonítani, mivel náluk a fejedelmi intézmény soha sem volt kifejlődve. Ez nyilvánvaló tévedés. A földvárak az összes finn-ugor népek között annyira el voltak terjedve, hogy ezek nélkül egy sem volt el, hogyan lehetett volna tehát el nélkülök egy oly dúsgazdag nép, a milyennek a szerző maga is tudja voltak lenni a votjákokat. Hogy pedig csakugyan az összes finn és ugor népeknél el voltak terjedve, bizonyítékul szolgálhat annak először azon körülmény, hogy őseink, a kiknél egész Árpádig a fejedelmi intézmény szintén ismeretlen volt, jól ismerték őket, építésének módját magokkal hozták az őshazából és földvár-nak nevezték, a mint nevezi ezeket mai napig az őseinkről az őshazában is jókora távol éjszaknyugoton lakó eszt nép, maalin-nak, szóról-szóra földvárnak, míg ellenben hódítók a német kard-lovagok annak emlékezetére, hogy

midőn a jobb sorsra érdemes rokon népet hosszan tartó hősiesség után sikerült meghódítaniok, s őket a rabszolgaságtól mitsem különböző paraszt sorsba taszították; mivel e várak tőlök származnak, bauer-burg-nak nevezik.

Megütözik a szerző a votják népnél dívó lakadalmi gyerekjátékon, mely a feslettségre idejekorán alkalmat szolgáltat nekik, szabad legyen e helyütt főlemlítenem a görögök eleuzi titkait, a rómaiak, bachanaliát, orgiát, a régi sémi népeknél bizonyos ünnepeken a hajdon leányok vallás szentesítette fajtalanságait; — a Schweizban dívó kísérletképeni házasságot, itt hazánkban sváb falvakban a forradalom előtt még széltire dívott fenestrálást stb. A magyar népnél a valóságban minden ilyes idő előtti szerelmeskedés megszűnt ugyan, de a gyerekjátékok közt van egy, mely ilyesminek az őskorban divatoztára emlékeztet, csak hogy nálunk ma már csupán gyermek-leánykák éneklik körbe fogódzva, hogy: erdő mellett nem jó lakni, mert sok fát kell hasogatni, tizenhárom ölet, meg egy felet, öleljen meg engem, a ki szeret.

Szellemi tekintetben, butáknak, magokba zárkózottaknak, fortélyoskodásra hajlandóknak, physikai tekintetben pedig ügyetleneknek, gyámoltalanoknak, képzeletet meghaladó módon lassúaknak tünteti föl őket. Ennek az oroszok magok az okai, mert dolyfősek és embertelenek irányukban, innen van, hogy annyira kerülük őket, hogy legott oda hagyják a falvakat, mihelyt oroszok telepednek közéjük.

Csak még néhány szokásra kell kiterjeszkednem, melyek a magyar nép hason szokásaival egyezést mutatnak:

A votjákok magokat ud-murt-nak vagyis vízi embernek nevezik, de régente a tatár népek ar-oknak hívták őket, mely e nyelven méhészt jelent, nyilván a votjákok e kedves foglalatosságától véve a nevet. Sokáig nem tudtam rá jönni arra, hogyan hívhatták őket őseink az őshazában; ennek nyitját a Szatmár (régente Szakmár)-megyei Nagy-Ar és Kis-Ar a közép-szolnok- és ugoesa-megyei Ardo helységnevek szolgáltatották nekem, melyhez sorolhatók még az Arad, Arács helység nevek is, miszerint őseink is tatárosan ar-oknak hívták őket, egyébiránt az orosz kiejtésű Viatka folyóvíz-név is fenmaradt a Vitka és Vitkay családnévben.

Bechterew, nem kétkedem benne, híven ismerteti a votják faluk rendetlenségét és fűstházaikat. E rendetlenséggel igen gyak-

ran találkozhattunk nálunk is oly helyeken, hol a nemesség tömegesen élt együtt; ennek oka a nemzeti rendszer és osztatlan állapot volt, én magam is laktam oly nemesembernél, ki, midőn megházasodott, legegyszerűbbnek találta ott, a hol a testvérbátyja lakott, a maga számára egy külön házat építeni.

Bechterew könyvéből látom a votjásoknál divó szokást, hogy a családban a legöregebb minden többi családtagnál nagyobb tiszteletben részesül, s szava parancsnak tekintetik még akkor is, ha a többi családtagok édes testvérei is. A mig csak lehetséges, a családtagok nem válnak meg egymástól. Ha valamelyik fiu megházasodik, a szülői házban marad. Számára külön szobát építenek, ha még nincsen ilyen készen, az új pár ebben lakik, és saját háztartást visz, a földeket azonban az egész család együtt közösen műveli. Buch egy tisztas öregről emlékezik meg művében, a kinek udvarán nem kevesebb mint öt család lakott. Neki magának nem voltak gyermekei, noha nős volt, hanem a két testvéröcsésének mindkettőnek volt egy-egy nős fia: ezek mindenikének megvolt a maga szobája, melyben külön lakott, és mindenik meghajolt a legöregebb bátya, illetőleg nagybátya tekintélye előtt. Hogy ez nálunk, magyar családoknál egészen így volt, elannyira, hogy édes testvérek között a legöregebb rendszeren tegezte a kisebb testvéreit, ezek pedig őt nem viszont, fölösleges mondanom is.

Házaik többnyire fűstházak, hogy ilyenek egész 48-ig a Dunántúl általános divatúak voltak, ismeretes mindazok előtt, a kik e vidéket ismerik.

Hogy konyha-főlszereléseik az egyetlen bográcsnál többre nem terjed, ne ütközzünk meg rajta, a mi csikósaink, juhászaink, kanászaink sem igen használnak többet. A magyar nép sem bírt az őshazában azzal a műveltséggel, melylyel ma bír, s így mindazon kényelmeket sem ismerhette, melyek ma neki a mindennapi életben mellőzhetetlenek, a bográcsot azonban mindenestre ismernie kellett.

Táltosaikat, mint látók, *kostán*-nak és *tuno*-nak hívják, a kik eddig a votjásokról írtak, majd mindnek föltűnt, hogy a *tuno* értelme egyazon a finn *tietäjä* értelmével, mely szinte táltost (tudó) jelent, nekünk pedig föltűnhetik az, hogy e szó az avarok táltost jelentő tudun-jával egyezik, — a mi a mellett szólana, hogy az avarok sem lehettek más, mint az ugor néptörzs egyik ága.

A magyar táltos-nak a finn *talteva* = tartó felelne meg, melynek értelme: gondozó, godviselő, megőrző. Református magyar helységekben szokták a nős tanítókat (rector) *kóstyák*-nak nevezni, de persze gúnynévképen; e szót lehet ugyan a török *hodsá*-ból is magyarázni, de tekintve, hogy a *kostán*-hoz jobban hasonlít, nem tartom lehetetlennek, hogy még az őshazából hozták magokkal, a hol táltost jelentett.

Láttuk, hogy a tavaszi nagy vetés ünnep alkalmával a gyerekek tojást hajgálnak. Ilyen szokás nálunk is van húsvét harmadik napján, és így az idő is összeesik. Én magam két ily helységet tudok, hol ez divik. Nagy-Károlyban és Halmiban Ugocsa megyében. Ily szokás ugyan a többi oroszországi szláv lakosságnál is föltalálható (*карание яиц*), akár mint legyen azonban a dolog, akár saját szokásukat hozták át az őshazából, akár az oroszoktól kölcsönözték, bizonyos, hogy ez is őshazai szokás.

A votjások vallási szertartásáról külön akarván egy más alkalommal értekezni, itt elégnek tartom még megemlíteni, hogy a votjások vallása természeti vallás lévén, több Istent imádók, s hogy midőn akármelyikhez könyörögnek, mindig hozzá teszik az «oste» szót, a mi nagyon hasonlít a magyar «Isten»-hez.

Fölolvasásom folyamában láthattuk azt is, hogy a nagy ünnepek, milyen a tavaszi nagy szántás-vetés-ünnep, mindig löfuttatással vannak összekötve, és így a Névtelennek a nagy áldomásnál volt szertartások leírása, melyek között a löfuttatás is előfordul, az őshazából magokkal hozott intézménynek bizonyul, melyet, midőn a Névtelen leír, semmi egyebet nem tesz, mint saját legjobb tudomását adja elő, és legalább itt semmiesetre sem plagizál.

Helyén lesz itt a votjások jellemére vonatkozólag egy méltányosabb író Buch Miksa véleményét is meghallgatnunk, ki is így szól:

A votjások egy nagyon békeszerető és nagyon munkás nép. Ez jellemének két legfőbb tulajdonsága. Egymás közt rendkívül nagy békében élnek, s a mennyire én tudom s tapasztaltam, verekedések majd soha sem fordulnak elő nálok. Egy nagy ünnep alkalmával négy napig időztem közöttök, mindnyájan leitták magokat, de verekedésre egyszer sem került a sor.

A votják egész lényét tekintve, kissé nehézkes. Kérdezésre

lassan és óvatosan felel. Ha a piacon azt kérdik tőle, mire tartja a holmiját? megvakarja a fejét s vontatva azt feleli: «nem tudom»; s csak többszöri kérdésre mondja meg az árát, a miből aztán nem enged le semmit. E magaviseletet rendszeren butaságra magyarázzák, a butaság e látszatát emeli még azon körülmény is, hogy az orosz nyelvet rendszeren nem bírják eléggé, ha azonban közelebbi érintkezésbe ereszkedünk vele, csakhamar meggyőződünk, hogy az értelem épen nem hiányzik nála. Csak úgy megvan neki a maga paraszt esze, mint akármely más parasztnak. Magatartása, a menyire én megfigyelhettem, független és épen semmit sem lehet nála észrevenni abból a túlságos meghúnyászkodásból, melyet a nyugoti kormányzóságban oroszoknál észleltem. Ez főleg onnan van, hogy ez utóbbiak hosszú időn át szolgaságban éltek, míg az éjszakkéleti kormányzóságokban földesurak soha sem voltak, s a lakosok mind koronajósági parasztok valának, kiket a kormány álladalmi gyárakban (izseni fegyvergyár) alkalmazott. A jobbágyág főlzabadításakor, mivel e vidékeken a földek bőviben voltak, a részökre kihalított birtokrészek is bővebben teltek, mint a nyugoti kormányzóságokban; magok az osztályrészöskül jutott földek is mind kitünő minőségűek, és így a votjások vagyonosabbak, mint az orosz parasztok, mit egyébiránt nagyon előmozdítanak az utóbbiaknál a számnélküli ünnepnapok, melyeket igen lelkiismeretesen megtartanak, míg a votjások, bár majd mindnyájan meg vannak keresztelve, nem sokat törődnek velők, s még a vasárnapokat sem tartják mindenkor, kivált aratás idején.

De ha ünnepeik kevesek, mikor ez bekövetkezik, akkor hegyen-völgyön lakodalom van, s az egész falu leiszsza magát kumiskával, kivéven a nőket, a kik szinte isznak, de csak annyit, a mennyi elég a jókedv előidézésére, többet pedig nem. Igaz, hogy jó adagot megbírnak. Magam láttam, a mint fiatal leányok több pohár pálinkát kiittak, a nélkül, hogy az ittasság bármi kis jele is látszott volna rajtuk. Dolog idején azonban nagy mértékletesség uralkodik, úgy, hogy általában azt mondhatni, hogy a korhelység büne náluk ritka.

Nyáron át a votják hétköznapokon a legnagyobb szorgalommal dolgozik reggeltől estig. A hosszú téli estéket pedig kézimunkával tölti. A votjások tisztasága sok tekintetben nagyon kielégítő; áll ez különösen a lakó-szobákról. Elég gyakran mossák és én

mindig tisztáknak találtam. A kazáni kormányzóságban többnyire még nincsenek a házaknak kéményei, s aztán a tisztaság nem is lehet valami kitünő. Hogy a fiatal marha, mint Bechterew állítja, a lakházban a háznéppel együtt lakik, én nem találtam úgy, mindössze is egyszer láttam, hogy újdón ellett gidák vagy kis bárányok, elletésök után az első hetekben a szobában neveltetnek. Általában, úgy látszik, hogy az éjszakai votjások, a kiknek jobb földjeik vannak, s így vagyonosbak is, a műveltség magasabb fokán állanak, mint a déliek. Fürdőházaikban rendszeren minden szombat napon megfürdenek, és pedig külön a férfiak, külön az asszonyok. De már evő- és ivóedényeikkel való bánásközben a legvégső rondaság található. A csótány-bogarak (*blatta orientalis et europæa*) a votjások lakásaiban nem oly gyakoriak, mint az oroszoknál, kik egy ily férget soha meg nem ölnek, azon meggyőződésben lévén, hogy ez által szerencsétlenséget, nevezetesen betegséget, várhatnak magokra.»

A marhatenyésztést Buch sem dicséri a votjásoknál, különösen azt hibáztatja, hogy a trágyára kevés súlyt fektetnek, a minek következtése, hogy tej- és vajnemű csakis a házi szükségre telik, s csakis vaját szállítanak csekély mennyiségben a piacra. Egy-egy udvarban 1—10 tehenet találni. Kecskét, juhót, sertést sokat tartanak, valamint apró marhát is, u. m. lúdat, kácsát, tyúkot, stb. bőven. A lótenyésztés a házi szükségleten kívül is jelentőséggel bír még, úgy, hogy a vidéken levő gyárak összes teher szállítását a votjások eszközlik, maga a postai közlekedés is az ő kezökben van. Ismertem votjákat, egy ily állomás birtokosát, a kinek nem kevesebb, mint 20 lova volt. A lovak a rossz táplálát ellenére, bámulatosan győzősek. — Sok fát is szállítanak a vásárookra.

A votják konyha néhány ételét is nagyon jóízűnek mondja Buch úr, különösen néhány tésztaféléket, a tavasszal szokásos turbolya vagy fülevest, melyet az oroszok megvetőleg lenéznek stb.

Van hangszerök is, egy neme a koboznak, melyet újjaikkal pengetnek. Táncolni férfiak és nők külön szoktak.

Betűik nincsenek, de számjegyeik igen is vannak, és sokat hasonlítanak a római számjegyekhez, s úgy lehet, még azon idő-

ből származnak, midőn kereskedelmi összeköttetések egész a görögök és rómaiakig terjedtek.

Több ízben említém Bechterew elfogultságát a votjakok iránt; ebben a hibában nemcsak ő leledzik, hanem legnagyobb részt mindazok, a kik előtte e népről irtak. Ne esodálkozzunk ezen; hiszen mi magyarok legjobban tudhatjuk, mennyire nem képesek külföldi írók: németek, francziák (az egyetlen elfogulatlan angolt kivéve), még a magyar népről és állapotokról is tisztán ítélni s úgy adni értesítéseiket. Jól esik tehát látni, midőn Buch Miksa ez írók elfogultságával ellentétbe helyezve a maga három éven át szerzett tapasztalatait, melyeket mint az izseni állam-fegyvergyár orvosa személyes észlelés folytán merített; igen lényeges dolgokban kiigazítja ezek felületességét s kellő értékére szállítja alá. Előre boesátván a Meliev koponyatani s egyéb anthropologiai nézeteit, így szól: «Arczuk legtöbbsnyire tojásdad. A némely írók szerint valamennyi finn népeket jellemző háromszögletűsége az arcznak, soha sem észlelhető. A homlok keskeny és alacsony. A száj közepnagyságú. Az orr többsnyire egyenes és nem nagyon széles, az ajkak közepvastagságúak. A fogak egyenesek, s 100 közül csak 9%-nál ferdék. Testalkat gyakran erős, többsnyire közép. — — Saját tapasztalataim szerint a votjakok értelmisége jóval nagyobb, mint a testi indiciumok után várni lehetne. Az öregek sok időn át megtartják a magok testi épségét.

Szép természetű s jóképű emberek mindennapi látványt képeznek, a nőket azonban a legtöbb író ijesztőleg csúnyáknak festi. Saját észleléseimből állithatom, hogy ilyenek igen is előfordulnak, de igen szép lányareczok is épen nem tartoznak a ritkaságok közé. S gyönyörrel emlékezem vissza egy mind testalkat, mind szellemi tekintetben pompás női alakra, a ki egy ízben orvosi tanácsért fordult hozzám. Csakhogy midőn jó testalkatról akarunk ítéletet hozni, fiatal lányokat és nőket kell szemügyre vennünk. Ugyanis minthogy mint a férfiak, úgy az asszonyok is, rendkívül kemény munkát végeznek, s minthogy a gyermeknevelés gondja is kizárólag ezeket terheli, azért vonásaik igen hamar elhervadnak, s ekkor valóban csúnyákká, ijesztőleg rútakká lesznek.

1883. Május 7-én felolvastott s azóta a M. Tud. Akadémia I. osztályának kiadványai között ily czim alatt: *Vámbéry Ármán: «A magyarok eredete» című műve némely főbb állítása bírálata.* Érték. a Nyelv- és Széptudományok köréből XI. k. X. sz. 1883) nyomtatásban is megjelent dolgozatomban a 89. l. Rettenetes Iván orosz czárt tevédeésből Mátyás király kortársaként szerepeltetém, holott akkor, 1462—1505-ig I. Iván ült az orosz trónon, II. Wasziljevics Iván (a Rettenetes) pedig, 1533—1584-ig uralkodott, mit ezennel kiigazítok.